

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

Gintarė Kemėžytė
Civilinės teisės studijų programa

TEMA:
**TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ GYNIMAS PAGAL
LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINĮ KODEKSĄ**

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

Darbo vadovas- lekt. Ramutė Ruškytė

Konsultantas- prof. dr. Vytautas Pakalniškis

Vilnius
2006

TURINYS

1. ĮVADAS.....	3
2. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ SĄVOKA.....	5
2.1 Teisė į savo kūną kaip viena iš nuosavybės rūšių.....	6
2.2 Teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą konstitucinės teisės kontekste.....	7
2.3 Teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą sąvoka LR CK.....	8
3. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ ĮGYVENDINIMAS.....	10
3.1 Mediko ir paciento santykis, jo kitimo raida.....	10
3.2 Teisė gauti informaciją.....	13
3.3 Sutikimo problema	17
4. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ PAŽEIDIMAS.....	25
5. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ GYNIMAS.....	33
5.1 Teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynimo būdai.....	33
5.2 Teisę reikalauti žalos atlyginimo turintys asmenys.....	37
5.3 Teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą ginančios institucijos.....	39
6. IŠVADOS.....	46
7. SANTRAUKA.....	49
8. SUMMARY.....	51
9. LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	54
10. PRIEDAI.....	57

1. ĮVADAS

Šiandieninėje visuomenėje, nuolatos gaunančioje begalinį kiekį įvairios informacijos, nuolatos egzistuoja poreikis tą informaciją vertinti, analizuoti, spręsti jos reikšmingumo klausimą. Informacijos gausa verčia žmones mąstyti. Juk neįmanoma įsisavinti visos pateikiamos informacijos, perskaityti visos literatūros, sutikti su visais teiginiais. Todėl informacija perleidžiama per tam tikrą „filtrą“ ir tik tuomet galima spręsti - ji vertinga ar ne. Taigi šiame darbe bus pateikiama, lyginama, analizuojama, vertinama informacija, kuri susijusi su teise į kūno neliečiamumą ir vientisumą, šios teisės įgyvendinimu, pažeidimu, gynimo galimybėmis ir kt.

Teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą - tai ganėtinai „jauna“ teisė, kuri įtvirtinta tik naujajame LR Civiliniame Kodekse (toliau CK). Pažymėtina, kad ji sukėlė daugybę prieštarų vertinimų bei diskusijų. Žmonės dalijasi savo nuomone vieni su kitais, tačiau surasti viešos, prieinamos informacijos, statistinių duomenų, pagrįstų vertinimų - tai didelė problema. Keliami klausimai, reiškiamas pasipiktinimas dažniausiai neturi realios reikšmės nei teisės aktų taikymui, nei jų tobulinimui, nei, pagaliau, realiam veikimui. Todėl darbo tikslas yra analizuojant teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą reglamentuojančius teisės aktus atskleisti šios teisės turinį, jos suteikiamas galimybes bei įtvirtintas apsaugos priemones, parodyti realiai egzistuojančias problemas bei siūlyti jų sprendimo būdus. Galimybė naudotis teisės aktais numatytais teisėmis suteikia asmeniui tam tikrų garantijų, kad jo turimos teisės nebus pažeidinėjamos, o jei ir bus pažeistos - bus veiksmingai apgintos.

Darbo struktūra pasirinkta tokia, kad kuo išsamiau nuosekliai būtų pateikiama informacija: kas tai yra teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą, koks šios teisės turinys, kaip ji įgyvendinama, kokiais veiksmais pažeidžiama bei kokie gali būti gynimo būdai ir į kokias institucijas reikėtų kreiptis. Atskiruose skyriuose keliamos problemos pateikiamos remiantis tiek teismų praktika, tiek realių gyvenimiškų situacijų pavyzdžiais.

Reikia pabrėžti, kad teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą yra susijusi su daugybe sričių. Apie ją galima kalbėti seksualinio priekabiavimo atvejais, tai viena iš pagrindinių teisių organų transplantacijos, donorystės srityse. Tačiau šiame darbe pasirinkta kasdieninės medicinos sritis yra, manyčiau, plačiausia ir labiausiai atspindinti tiek šios teisės reikalingumą, tiek jos veiksmingumą. Per mediko ir paciento santykį, jo evoliucionavimą, atskleidžiamas teisės į kūno neliečiamumo ir vientisumo reikalingumo poreikio augimas. Besikeičiantis požiūris į asmens turimas asmenines neturtines teises yra išreiškiamas įtvirtinant teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą teisiniu lygiu. Asmeniui suteikiama teisė pačiam nuspręsti dėl veiksmų, kurie atliekami darant poveikį jo

didžiausiai vertybei- fiziniam kūnui. Tačiau būtina akcentuoti, kad tam, jog asmuo galėtų tinkamai įgyvendinti savo turimą teisę, nuspręsti dėl vienokių ar kitokių veiksmų atlikimo su jo kūnu, neužtenka vien tik pasirašyti atitinkamą dokumentą. Dar yra begalė sąlygų, apie kurias diskutuojama atskiruose šio darbo skyriuose, kad teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą būtų tinkamai įgyvendinta. Jeigu kuri nors minėta sąlyga yra neišpildoma ir dėl to kyla pasekmių, kyla teisinės atsakomybės klausimas, kuris neatsiejamas nuo teisės pažeidimo. Tačiau tam, kad būtų galima pasinaudoti teisės aktuose numatytais savo teisės gynimo būdais taip pat reikia turėti pakankamai informacijos: kada galima ginti savo pažeistą teisę, koku būdu, kurioje institucijoje ir t.t. Tai tik dalis aktualių klausimų, susijusių su teisės į kūno neliečiamumo ir vientisumo gynimu, kurie analizuojami šiame darbe. Taigi apžvelgus darbo gaires, galima pereiti prie nuoseklaus teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynimo būdų temos nagrinėjimo.

2. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ SAŲOKA

Teisė į fizinio asmens kūno neliečiamumą ir vientisumą- tai viena iš asmeninių neturtinių fizinio asmens teisių, kurios įtvirtintos LR CK. Kad galėtumėme plačiau suvokti šios teisės svarbą, reikėtų tiksliai žinoti, kas yra asmeninė neturtinė teisė bendrąja prasme. Tai yra viena iš teisių grupių, įtvirtinta civilinėje teisėje, kaip šios teisės šakos reguliavimo dalykas. LR CK 1 str. nustatyta, kad šis Kodeksas reguliuoja turtinius santykius ir su jais susijusius asmeninius neturtinius santykius, susiklostančius tarp fizinių asmenų, juridinių asmenų ar organizacijų, neturinčių juridinio asmens statuso. Įstatymu numatytais atvejais Kodeksas taip pat reguliuoja ir kitokius asmeninius neturtinius santykius. Taigi jau vien iš šio straipsnio galima daryti išvadą, jog asmeninės neturtinės teisės nėra vien tik civilinės teisės reguliavimo dalykas, jas taip pat įtvirtina ir kitų teisės šakų normos.

Asmeniniai neturtiniai santykiai, nesusiję su turtiniais- tai visuomeniniai santykiai, kurie atsiranda dėl nematerialinių gėrybių, neatskiriamų nuo žmogaus ar žmonių organizuoto kolektyvo. Tos gėrybės nėra įvertinamos pinigais ar kitokiu turtu. Jos apibūdina asmenybę, atskleidžia jos visuomeninę dorovinę vertę. Šioms vertybėms priklauso garbė, orumas, asmens neliečiamybė ir kt. Jos yra neatsiejamos nuo paties žmogaus, todėl jų negalima perleisti, pasisavinti, paveldėti ir pan.

Reikėtų išskirti fizinį bei psichinį neliečiamumą, kaip tai daro tarptautiniai teisės aktai. Taigi fizinis asmens neliečiamumas reiškia, jog sukuriama tokia teisės normų sistema, kuri privalo garantuoti, kad žmogus bus saugomas nuo bet kokio nepagrįsto išorinio poveikio. Psichinis asmens neliečiamumas yra susijęs su kompleksu atitinkamų teisinių ir kitokių priemonių, kurios skirtos apsaugoti žmogų nuo kėsinosi į jo psichinę sveikatą ir dvasinę būseną. Paprastai tariant, tai yra būtinybė užtikrinti, kad žmogus galėtų išreikšti tikrąją savo valią, sugebėtų suprasti savo veiksmus bei juos valdyti be pašalinių veiksnių įsikišimo. Vadinasi plačiaja prasme teisė į asmens kūno neliečiamumą ir vientisumą- tai teisė savarankiškai žmogui spręsti dėl bet kokių veiksmų atlikimo su jo kūnu, teisė reikalauti, kad nebūtų daromas joks išorinis poveikis jo valiai formuotis, taip pat galimybė apginti savo teisę teisinėmis priemonėmis tuo atveju, jeigu ji būtų pažeista.

Toliau pateiksiu šios teisės prigimtį bei vystymosi ypatumus, pažvelgsiu į šią teisę iš skirtingų atskaitos taškų.

2.1 TEISĖ Į SAVO KŪNĄ -KAIP VIENA IŠ NUOSAVYBĖS RŪŠIŲ

Visas asmens teisės galima traktuoti įvairiais aspektais, tačiau kai kada įdomu pažvelgti į nagrinėjamą teisę iš neįprastų pozicijų. Todėl norėčiau paanalizuoti teisę į kūno neliečiamumą, kaip vieną iš nuosavybės rūšių. Nuosavybės teisės turinį sudaro teisė valdyti, naudoti ir disponuoti. Kuo?... Šiuo atveju savo paties kūnu. Tik turint visas šias teises, t.y. absoliučią teisę į save patį, asmuo gali leisti į santykius su kitais asmenimis. Taigi asmenybė savo paties asmenyje, reiškia absoliučią asmens teisę valdyti savo paties kūną be jokio kito asmens leidimo ar sutikimo. Kaip teigia I. Kantas- žmogus turi būti racionali būtybė. Jis turi vadovautis tik objektyviu suvokimu, atmetant subjektyvius jausmus, aistras bei norus. Tik tada, suvokęs save patį žmogus gali eiti į santykius su kitais. Taigi disponavimas savo kūnu-savivalda- yra būtina žmogaus kaip veikiančios būtybės egzistavimo sąlyga. Taigi ir čia priename prie prigimtinės teisės kategorijos, kadangi ši egzistencinė sąlyga yra kartu ir prigimtinė. Jos nepripažinimas, reikštų žmogaus kaip veikiančios būtybės ignoravimą. Istorijoje galima surasti faktų, kuomet individui buvo nepripažįstama teisė į savo paties kūną. Panagrinėkime du atvejus: 1) vieni žmonės yra kitų žmonių savininkai (vergovė); 2) visi žmonės yra vienas kito savininkai (komunizmas).

Pirmoji alternatyva reiškia, kad tam tikrai žmonių grupei pripažįstamas žmonių statusas, tačiau kitai grupei toks statusas nepripažįstamas. Tačiau visi jie yra tokie patys žmonės, asmenybės, todėl ši situacija yra nepriimtina. Antruoju atveju kiekvienas individas turi dalinę nuosavybės teisę į kiekvieną kitą individą, kiekvienas yra kito bendrasavininkis. Tačiau čia taip pat yra daug prieštarų dalykų. Kaip gali būti pripažinta kiekvieno dalinė nuosavybės teisė į kiekvieną kitą individą, jeigu nepripažįstama individo teisė į save patį, į nuosavybę savo paties asmenyje? Taigi ten, kur žmogaus teisė veikti, disponuoti savo kūnu priklausytų nuo kitų žmonių sutikimo, nebūtų galima jokia veikla. Tokiu atveju prieš ką nors darydamas, asmuo turėtų gauti neapibrėžto skaičiaus žmonių sutikimą. Dėl savo praktinio negalimumo kolektyvistinė kūnų nuosavybė visada veda prie pirmosios alternatyvos- vergovės. Tačiau jau sakėme, kad ši pozicija taipogi yra nepriimtina. Todėl atmetus šias abi alternatyvas lieka vienintelė pozicija- kad kiekvienas turi teisę valdyti save patį, kad kiekvienas yra savo paties kūno savininkas.

Tokia teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą traktavimo koncepcija ganėtinai įdomi ir kaip matome, turi tam tikrą pagrindą, tačiau yra vienas esminis trūkumas- nuosavybės teisės institutas skirtas reguliuoti santykiams, kurių objektas yra daiktai ar kitas turtas. Taigi nei pats asmuo, nei jo kūnas nepriklauso daiktų kategorijai. Vis labiau vystantis žmogaus teisių doktrinai būtų labai didelė klaida traktuoti asmenį, kaip vieną iš nuosavybės objektų. Nors bandymų tą daryti

matome iš kų tik pateiktų pavyzdžių. Vadinasi matome kitimo kreivę, einančią nuo kūno traktavimo kaip objekto, prie asmens, bei jo kūno priskyrimo vertybėms, kurios neatskiriamos nuo paties asmens. To pasėkoje galime teigti, kad jei asmens kūnas negali būti atskirtas nuo paties žmogaus, tai jis negali būti ir nuosavybės teisės objektas.

Taigi norėčiau pereiti prie minėtos kreivės sekančio taško- asmens, kaip vertybės vertinimo, bei jo teisių įtvirtinimo aukščiausiu lygiu tiek tarptautiniuose teisės aktuose, tiek nacionalinėje Konstitucijoje.

2.2 TEISĖ Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ KONSTITUCINĖS TEISĖS KONTEKSTE

Teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą teisinėje literatūroje priskiriama prigimtinių teisių kategorijai. Jos raidą galime stebėti nuo seniausių laikų, kuomet buvo siekiama įtvirtinti, apginti, plėtoti visas žmogaus teises. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje galime rasti įtvirtintą teisę į asmens neliečiamybę, apsaugą nuo kankinimų ir pan. Kaip jau minėjau anksčiau, mūsų aptariama teisė yra ne vien tik civilinės teisės reguliavimo dalykas, tai yra ir prigimtinė teisė, todėl natūralu, jog kalbėsime ir apie konstitucinėse teisės normose įtvirtintas nuostatas, kurios neabejotinai turi didelės įtakos ir kitų teisės šakų įtvirtinamoms taisyklėms. Juk Konstitucija yra pagrindinis įstatymas, kuriam negali prieštarauti visi kiti įstatymai, tame tarpe ir CK. Konstitucijoje yra įtvirtinti kai kurie bendrieji principai, kuriuos konkretizuoja tiek CK, tiek kiti įstatymai.

Teisinėje literatūroje nėra vieno konkretaus prigimtinių teisių apibrėžimo. Tačiau visuotinai sutariama, jog šios teisės yra pamatinės, neatskiriamos nuo žmogaus ir nekintamos. Konstitucinis teismas 1998 m. gruodžio mėn. 9d. nutarime yra pasisakęs, jog prigimtinės žmogaus teisės- tai individo prigimtinės galimybės. Jos yra tas atskaitos taškas, nuo kurio plėtojamos visos kitos teisės. Todėl prigimtines teises turi ir geriausiai ir blogiausiai.

Dabartinė žmogaus teisių sistema yra kelių šimtmečių filosofinių bei teisinių idėjų atspindys. Buvo įvairiausių klasifikacijų, jos keitėsi, priklausomai nuo istorinių įvykių, kai kada iškildamos aukščiau, kai kada būdavo visai užgniaužtos. Bet nuolatinės kovos už žmogaus teises rezultatas- dabar egzistuojanti žmogaus teisių įvairovė, kurią galima klasifikuoti pagal įvairiausius kriterijus. Teisė į asmens kūno neliečiamumą ir vientisumą priskiriama asmeninėms pilietinėms teisėms. Pirmiausia ši teisė yra įtvirtinta Konstitucijos II skirsnyje „ Žmogus ir Valstybė“, o ten yra pateikiamas pagrindinių pilietinių ir politinių teisių sąrašas. Taigi, aptariamoji teisė yra įtvirtinta aukščiausiu lygiu, pagrindiniame LR teisės akte. Tai parodo šios teisės svarbą.

Konstitucijos 21str. yra įtvirtinta, jog žmogaus asmuo yra neliečiamas. Kitaip tariant, čia yra įtvirtinta, jog kiekvienas žmogus gali pasinaudoti teisinių, organizacinių ar kitokių priemonių sistema, kad apgintų save kaip asmenybę, nuo bet kokio nepagrįsto pašalinio poveikio. Todėl ši norma tarytum įpareigoja valstybės institucijas sukurti optimaliausią gynybos sistemą, kad būtų maksimaliai įtvirtinta neliečiamumo garantija.

2.3 TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ SAŲOKA LR CK

LR CK 2.25 str. įtvirtinta asmeninė neturtinė teisė- teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą. Tai nauja teisė, įtvirtinta tik šiame CK. Senajame CK galima rasti tik orumo sąvoką. Tai viena iš nedaugelio asmens neturtinių teisių nesusijusių su turtinėmis, kurias įtvirtino šis įstatymas. Vadinasi tendencija rūpintis neturtinėmis teisėmis, atskleisti jų turinį, nustatyti teisinį šių teisių įgyvendinimo ir gynimo mechanizmą, auga. Jau nebesiginčijama, kad asmuo pats savaime yra vertybė, jam pripažįstamos visos prigimtinės teisės, tobulinamos priemonės šioms teisėms ginti.

LR CK 1.114 str. šią teisę konkrečiai įvardija ir priskiria asmeninių neturtinių teisių kategorijai. Pirmasis šio straipsnio sakinytis atkartoja konstitucinę normą, kad „fizinis asmuo yra neliečiamas“. Toliau yra konkretizuojamas aptariamasis teisės turinys. Tai reiškia, kad asmuo turi teisę pats spręsti dėl intervencijos į jo kūną, ir teisę reikalauti, kad be jo sutikimo jo kūnui nebūtų taikoma jokia intervencija. Šią teisę saugo ne tik civilinė teisė, baudžiamoji bei konstitucinė teisė, taip įtvirtindamos kai kuriuos šios teisės įgyvendinimo bei gynimo aspektus.

Analizuojant CK normą pažymėtina, kad asmens apsisprendimui yra keliamas tam tikras reikalavimas, t.y. nustatoma konkreti apsisprendimo forma. Asmens sutikimas turi būti rašytinis. Taip nustatoma bendra taisyklė, kuri kaip ir visos taisyklės turi išimčių. Tačiau būtent rašytinis asmens sutikimas yra pagrindas intervencijai į žmogaus kūną. Tačiau reikia suprasti, jog reikalaujamas rašytinis sutikimas yra reikalingas ne visuomet. Šiuo atveju jis reikalingas atliekant mokslinius bandymus, medicinos bandymus ar tyrimus. Štai antroji straipsnio dalis jau nekalba apie tik rašytinį sutikimą. Čia vartojama sąvoka sutikimas gali būti suprantama, kaip žodinis rašytinis arba numanomas iš asmens veiksmų. Taip pat šioje dalyje įtvirtinta dar viena sutikimo rūšis- tai teismo leidimas, bei atvejai, kada jis reikalingas.

Norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad asmens teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą gali būti pažeidžiama ne tik tais atvejais, kai su žmogumi atliekami kokie nors tyrimai, tačiau ir kasdieniniame gyvenime. Mes kartais net nesusimąstome, kai kas nors prisiliečia prie mūsų ir pasijuntame blogai. Tokios situacijos gali būti seksualinio priekabiavimo atvejai, tačiau tai visuomet

bus ir teisės į kūno neliečiamumą pažeidimas, kadangi be mūsų sutikimo, t.y. prieš mūsų norą atliekami veiksmai, kurie žemina mūsų orumą, bei verčia jaustis ne savo paties kūno savininkais.

Taigi, manau, kad pažvelgiau į nagrinėjamą teisę iš kelių skirtingų pozicijų ir atskleidžiau šios teisės sąvokos kitimo dinamiką bei reikšmę. Todėl norėčiau pereiti prie kito skyriaus ir paanalizuoti kaip ši teisė pasireiškia realiame kasdieniniame gyvenime, bei kaip žmonės ja naudojami bei įgyvendina.

3. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ ĮGYVENDINIMAS

Teisės įgyvendinimas-tai naudojimas tos teisės suteikiamais leidimais ir vykdymas tą teisę legalizuojančias pareigas. Asmeninės neturtinės teisės įgyvendinamos tais pačiais principais, kaip ir kitos absoliutaus pobūdžio teisės. Asmuo neperžengdamas įstatymų arba sutarties ribų savo nuožiūra naudojami asmeninėmis teisėmis ir vertybėmis. Asmenys, kurie nėra iš anksto apibrėžti, turi susilaikyti nuo asmeninių neturtinių teisių pažeidimų¹. Asmeninių neturtinių teisių įgyvendinimas dažnai apibrėžiamas nustatant ne įgyvendinimo ribas, bet ribas, kurių negali peržengti kiti asmenys, kišdamiesi į asmeninę sferą (pavyzdžiui niekas negali atlikti jokių invazinių veiksmų į asmens kūną be jo sutikimo). Teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą realizuojama tada, kai asmuo duoda sutikimą, atlikti tam tikrus veiksmus su savo kūnu. Taip pat jis naudojasi savo teise ir atsisakydamas duoti tokį leidimą. Tačiau, tam, kad asmuo galėtų duoti tokį sutikimą, turi būti išpildomos kai kurios sąlygos, kurios bus aptariamos kituose skyriuose.

Trumpai apibūdinus teisės įgyvendinimo sąvoką, galima pereiti prie šiame skyriuje nagrinėjamų klausimų, kurie be abejonės atskleidžia teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą įgyvendinimą, tokiam įgyvendinimui reikalingas sąlygas bei nustatytus draudimus. Panagrinėsime teisės į informaciją klausimą, kokie reikalavimai keliami informacijai, kad remiantis ja galima būtų priimti sprendimą dėl invazijos į asmens kūną. Taip pat pagrindinis dėmesys šiame skyriuje bus skiriamas asmens sutikimui ar nesutikimui, kad su jo kūnu būtų atliekami kokie nors veiksmi. Pristatydama santykį tarp mediko ir paciento, parodydama, kaip jis kito, atskleisdama bendradarbiavimo tarp abiejų šalių būtinumą palaipsniui atskleisiu svarbius aspektus, kurie reikalauja didesnio dėmesio bei detalesnio aptarimo.

3.1. MEDIKO IR PACIENTO SANTYKIS, JO KITIMO RAIDA

Nagrinėjant mediko ir paciento santykį, atliekant intervenciją į jo kūną, išryškėja daugybė dalykų, kuriais remiantis galima daryti išvadas apie teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pripažinimo eigą, rizikos pasiskirstymą naudojantis šios teisės suteikiamais įgalinimais, šalių bendradarbiavimo pobūdį ir kt. Šį santykį pasirinkau ne atsitiktinai, kadangi kalbant apie informuotą sutikimą leisti veiksmus atlikti su savo kūnu, asmuo yra ne lygiavertėje situacijoje su kita šio

¹ Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. MRU, 2005, p. 123

santykio šalimi. Šiame skyriuje norėčiau parodyti kaip toks santykis kito, koks jis yra dabar bei kokios aplinkybės sąlygojo tą kitimą.

Medicina neretai neįmanoma be tam tikrų fizinių veikslių, be invazijos į asmens kūną. Ši sritis pralaužia bet kokius kūno neliečiamumo draudimus. Vis naujų technologijų atradimai, tobulėjimai verčia susimąstyti apie asmens fizinio kūno apsaugą, t.y. teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynimą. Jau šiandien yra galimybė projektuoti prigimtinus (genetinius) individo požymius, keisti jo identitetą (polinkius, net lytį). To pasekoje kyla klausimas kur yra riba tarp asmens ir daikto? O toji riba, manyčiau turėtų būti įvardijama kaip asmens laisvas apsisprendimas daryti su savo kūnu vienokius ar kitokius veiksmus. Nesvarbu ar tai būtų paprastas gerai žinomo gripo gydymas, ar tai būtų sutikimas dalyvauti mediciniame eksperimente. Tik asmens valia, jo laisvas suvokimas, apsisprendimas žmogų skiria nuo daikto. Kol bus gerbiama teisė kiekvienam žmogui daryti su savo kūnu tik tai, ką jis pats pasirenka, tol žmogiškumo riba nebus peržengta.

Mediką ir pacientą sieja savitarpio pasitikėjimo ryšys. Tik pasitikėdamas gydytoju, jo kompetencija, asmuo patiki jam savo kūną. Šis santykis yra labai asmeniškasis, kadangi yra neįmanomas bendraujant nuotoliniu būdu. Tam, kad toks santykis atsirastų, šalys privalo susitikti. Nesutikęs su asmeniu medikas neturi galimybės prieiti prie jo kūno bei daryti jam kokį nors poveikį. Medikas gydo kūną, tačiau tas kūnas priklauso autonomiškam asmeniui, nuo kurio neįmanoma gydymo praktikoje visiškai abstrahuotis. Taigi susitikimas su mediku -tai abipusiškai laisvas susitarimas.

Kokios aplinkybės verčia asmenį kreiptis į gydytoją, ar tikrai tas susitarimas yra visiškai laisvas. Medicina priklauso tokių profesijų kategorijai, kurios realizuojamos per žmonių bendravimą: negalavimas priverčia žmogų kreiptis į gydytoją, kuriuo pasitiki. Toks pasitikėjimas veda prie bendradarbiavimo bei gydymo kontrakto sudarymo. Dar visai neseniai buvo situacija, kuomet medicinos sritimi nebuvo taip aktyviai rūpinamasi, nebuvo reglamentuotos įvairios procedūros, teisės aktai nenumatė tiek daug pacientų teisių bei jų gynimo būdų- visos šios sritys buvo paliktos medicinos etikai. Kai medikas pats nustato pacientui reikalavimus, kartu padiktuoja ir bendravimo būdą, kuriam ligos ar kitokių aplinkybių veikimas asmuo yra priverstas paklusti. Žodžiu situacija yra valdoma gydytojo. Istorinis laikotarpis, kuomet valdžia turėjo absoliučią galią valstybės ir jos piliečių valdymo, jų gyvenimo reglamentavimo galią, be abejonės atsispindi asmenų ir gydytojų santykiuose. Tiek tuomet, tiek dabar medikas turi paciento sveikatos atstatymo, gyvybės palaikymo galią. Tačiau bendravimo kultūra, socialinis kultūros augimas, teisės normų reglamentuojamos sistemos sukūrimas padarė didelę įtaką. Nuo politinės situacijos priklauso daugelis gyvenimo sričių, ne išimtis ir medicina. Taigi medikas, kaip aukštesnė valstybės nustatytoje

neformalioje asmenų, profesijų, galių hierarchijoje persona, turi beveik nevaržomą laisvę veikti. To pasėkoje „pasiėmusiam“ paciento globą medikui nebereikia tartis su juo- visus sprendimus, kuriais nustatomos gydymo priemonės, metodai, trukmės ir alternatyvos, priima tik pats profesionalas. Laikoma, kad asmuo savo sutikimą ir pasitikėjimą išreiškė vien savo kreipimosi į konkretų mediką, ar medicinos įstaigą, veiksmu. Vieną kartą jis jau išreiškė savo valią ir to pilnai pakanka. Kaip matome, tokioje situacijoje, paciento likimas atsiduria už jo sąmoningo apsisprendimo ribų. Tokia situacija gali lemti tiek asmens įtraukimą į medicininius tyrimus, tiek į kitokias rizikingas procedūras, kurių asmuo visai nesiekė kreipdamasis į mediką ir jų nenorėjo.

Auganti technikos galia vis labiau didino riziką, kad mediko vienasmeniai sprendimai gali padaryti neatitaisomą žalą ne tik fiziniam asmens kūnui, bet ir psichinei žmogaus sveikatai. Neišvengiamai pati visuomenė reagavo į įvairiausių bandymus, kuriuose dalyvauja žmonės. Vis labiau tokie tyrinėjimai kirtosi su papročiais, etikos normomis, nusistovėjusiais žmonių įsitikinimais, psichologiniais stereotipais. Į medikų sprendimus ėmė kištis spauda, etikai, politikai. Teisininkai pradėjo kodifikuoti tas normas, kurios, kaip jau minėjau anksčiau, buvo nusakomos nerašytais medicinos etikos reikalavimais. Ėmė augti susidomėjimas pagrindinėmis žmogaus teisėmis, kurios gali būti pavadintos tiek prigimtinėmis, tiek asmeninėmis neturtinėmis. Nesvarbu kaip bepavadintum, svarbiausia, kad jos yra tokios teisės, kurios neatsiejamoms nuo paties asmens, jų negalima padalyti, paveldėti ar kitaip perduoti. Kuriami žmogaus organų ir audinių transplantacijos, konfidencialumo išsaugojimo, biomedicininų tyrimų kontrolės ir panašūs įstatymai. Taigi vienpusės globos, bei tik vienos šalies priimami sprendimai vis mažiau tenkina žmonių interesus.

Taigi palaiptai kuriamą demokratiškesnę sistemą, kurioje bendradarbiavimo procedūra, bei laisvas susitarimas įgauna visai kitokį, teisingesnį, pavidalą. Asmuo savarankiškai naudojami jam suteiktomis piliečio bei paciento teisėmis, iš jo net reikalaujama, kad jis pats sąmoningai apsispręstų prieš kiekvieną tam tikrą rizikos laipsnį numatančią gydymo ar tyrimo procedūrą ir, be to, dar duotų raštišką sutikimą. Gydytojui atitinkamai atsiranda pareiga išsamiai informuoti asmenį, kad šis galėtų padaryti optimaliausią sprendimą. Tik gerai žinodamas savo realią padėtį asmuo gali teisingai nuspręsti. Kitaip tariant, įsitvirtina normos, kurios reikalauja tarpusavio sutarties, arba kontrakto tikrąja šio žodžio prasme.

Tai kuo skiriasi ta sutartis tarp mediko ir paciento anksčiau ir dabar? Juk gydytojas priima sprendimus taip pat, gydymo procedūros nuo to nesikeičia ir t.t. Esminis dalykas, kuris keičiasi šiame santykiyje tarp mediko ir paciento, yra paciento valios išreiškimas ne tik pirminėje stadijoje (t.y. atėjus pas gydytoją), bet visoje proceso eigoje. Asmuo įgyvendina savo teises darydamas

vienokius ar kitokius sprendimus, kurie susiję su jo paties kūnu. Jis taip pat prisiima ir dalį rizikos, tačiau kaip ir kiekviena sutartis, ar susitarimas, be tarpusavio pareigų pasiskirstymo yra neįmanoma.

Taigi grįžkime prie minėtos šalių padėties . Ar jie dalyvauja tarpusavio santykiuose kaip lygiaverčiai partneriai? Matome, kad kitimas yra akivaizdus. Gydytojo dominuojanti padėtis yra sumažinama, tačiau ar ji gali visiškai prilygti paciento padėčiai? Manytina, kad ne. Atsižvelgiant į tarp mediko ir paciento susiklostančių santykių specifiką, drįsčiau teigti, kad dabar galiojantis bendravimo modelis yra pakankamai geras. Be abejonės, sutikimo procedūros nustatymas taip pat sukelia abiem šalims įvairiausių problemų, tačiau yra išreiškiamos abiejų dalyvaujančių konkrečiame santykiyje šalių nuomonės. O tai gerokai sumažina vieno asmens dominavimo galimybę prieš kitą. Sumažinama tikimybė piktnaudžiavimu savo teisėmis. Net geriausiai informuotas pacientas, niekada tiek gerai nenusimanys apie savo būklę, kaip jį gydantis medikas. Todėl paciento apsisprendimas visuomet daugiau ar mažiau priklausys nuo mediko pateiktos informacijos. Tačiau kiekviena sistema turi ir privalumų, ir trūkumų, o garantuoti pagrindines asmens teises yra būtina.

Pateikta šalių tarpusavio santykių kitimo kreivė verčia mąstyti apie dabar egzistuojančios sistemos netobulumus. Informacijos kokybė, sutikimo problema, rizikos pasiskirstymas- tai nemažai svarstymų keliantys klausimai, todėl jie yra neatsiejama šio darbo dalis.

3.2 TEISĖ GAUTI INFORMACIJĄ

Vadovaujantis tuo, kas išdėstyta ankstesniuose skyriuose, kyla būtinybė konkretizuoti kai kuriuos dalykus. Pirma, reikia žinoti, kad ne tik pats žmogus davęs sutikimą prisiima visišką atsakomybę už pasekmes. Tam, kad didžioji dalis rizikos pereitų į paties asmens, davusio sutikimą reikiama forma, rankas, neužtenka vien laikytis įstatymuose įtvirtintos raštiškos sutikimo formos. Antra, asmuo įgyvendindamas savo teisę duodamas sutikimą, turi teisę reikalauti tinkamos, visapusiškos informacijos bei atsakymų į jam rūpimus klausimus. Kitaip tariant, asmuo turi teisę gauti kvalifikuoto specialisto konsultacijas. Dar vienas klausimas, reikalaujantis detalaus aptarimo yra kaip įvertinti, ar informacija yra tinkama, maksimaliai visapusiška, objektyvi ir t.t.? Kas tai turi vertinti? Iš ko galima reikalauti tokios informacijos ir pan.

Kalbant apie žmogaus duodamą sutikimą, daryti bet kokią poveikį jo kūnui, dažniausiai turime omenyje pacientą ir gydytoją. Todėl šiame skyriuje pasirinkau teisinius santykius, susiklostančius tarp mediko ir paciento kaip pavyzdį, per kurį pabandysiu atskleisti teisės gauti informaciją įvairius aspektus.

Teisė gauti informaciją- tai plačiai žinoma ir naudojama teisė ne tik medicinos srityje. Ši teisė yra suprantama, kaip objektyvių, realybę atitinkančių žinių gavimas iš patikimo, kvalifikuoto tos srities žinovo. Dažniausiai informacijos prireikia tada, kai darome kokius nors daugiau ar mažiau reikšmingus sprendimus. Tuomet stengiamės sužinoti kuo daugiau, kad galėtume priimti kuo įmanoma teisingesnį sprendimą. Tačiau kalbant apie mediko ir paciento santykį, būtina pabrėžti, kad teikti informaciją yra ne tik mediko vienpusė pareiga. Pacientas taip pat privalo rūpestingai domėtis gydymo eiga, teikti gydytojui svarbią su savo asmeniu susijusią informaciją, pvz. kad yra alergiškas vieniems ar kitiems vaistams ir pan. Turi vykti bendradarbiavimas tarp abiejų šalių, tik tuomet rezultatas bus optimalus. Taigi apibendrintai sakant, vyksta dialogas tarp abiejų šalių, kurio pasėkoje priimamas sprendimas. Kaip pasakytų profesorius A. Vaišvila, negalima vien tik reikalauti teisių, reikia vykdyti tas teises legalizuojančias pareigas. Vadinasi pagrįstai galima teigti, jog reikalinga teisių ir pareigų vienovė, tam tikra interesų pusiausvyra.

Tačiau yra dar vienas niuansas mediko ir paciento santykiuose. Nors jie tarpusavyje sudaro tam tikrą sutartį ir civilinė teisė skelbia apie šalių lygiateisiškumą ir valios autonomiją, tačiau realiai suprantama, kad šios dvi šalys nėra adekvačiose situacijose. Todėl kalbėti šiuo klausimu reikia neužmirštant tokių santykių specifikos.

Aptarus bendro pobūdžio bendradarbiavimo santykį tarp šalių reikėtų pažvelgti į kiekvieną iš jų atskirai ir paanalizuoti kas kokias teises ir pareigas turi konkrečiai. Medikas turi teisę gauti kuo daugiau informacijos apie savo pacientą, apie jo gyvenimo būdą, jei reikia net asmenišką pobūdžio duomenis. Tačiau negali būti peržengta riba tarp „reikia“ ir „smalsu“. Mes preziumuojame, kad medikas yra profesionalas, kuris laikosi etikos reikalavimų, tačiau nereikia užmiršti, kad medikai taip pat tokie patys žmonės ir turi žmogiškų silpnybių. Todėl riba, kuri neturėtų būti peržengta egzistuoja, ir ją turėtų nusistatyti tiek medikas, o taip pat tą gali padaryti ir pacientas. Nė viename įstatyme nėra numatytas baigtinis sąrašas duomenų, kuriuos medikui privalo pateikti pacientas, arba kitaip tariant, ko medikas gali reikalauti iš savo paciento. Dar vienas klausimas, kaip tokia informacija turėtų būti gaunama, t.y. kokia forma? Žodžiu, raštu ar kitokiais būdais... Taigi natūralu, kad asmens ligos istorija, įvairių medicininių tyrimų duomenys pateikiami raštu. Visa kita informacija, aktuali konkrečioje situacijoje turėtų būti pateikiama gydytojui žodžiu. Neturėtų turėti reikšmės informacija, kurią pateikia tretieji asmenys, kuri yra ne konkreti, gandų lygio ir pan. Vadinasi informacija, kurią gauna gydytojas, turi būti pateikiama paties paciento, arba jeigu jis yra neveiksnus ar nepilnametis, jo atstovo, rūpintojo, globėjo. Tai yra subjektų ratas, iš kurių gautą informaciją galima naudoti planuojant gydymo eigą, turėtų būti ribotas. Tačiau šiandieniniuose įstatymuose yra ribojamas asmenų ratas, kurie gali gauti informaciją iš mediko, o apie asmenis, iš

kurių medikas gali gauti žinias, kuriomis vadovaujasi, nėra kalbama. Taigi kalbant apie gydytojo teisę, analogiškai viską galime pritaikyti paciento pareigai pateikti adekvačią informaciją savo gydytojui.

Taigi paciento teisė gauti informaciją ir kartu mediko pareiga tokią informaciją suteikti. CK numato imperatyvų reikalavimą asmens sveikatos paslaugų teikėjui pagal CK 6.727 str. informuoti pacientą jam suprantama forma, paaiškinant specialius terminus, apie jo sveikatos būklę ligos diagnozę galimus gydymo būdus, gydymo programą ir t.t. Analogiška pareiga nustatoma ir Biomedicinių tyrimų etikos įstatyme „Prieš duodamas sutikimą, šis asmuo jam suprantama forma pasirašytinai informuojamas apie biomedicininio tyrimo tikslą, planą, taikomus metodus...“ Skaitant šią nuostatą norom nenorom užsifiksuoja žodelis „prieš“. Manau, kad tai pakankamai svarbus momentas, nors atrodo ir žinomas, bei natūraliai suprantamas visiems. Tačiau šis žodis savyje slepia neapibrėžtą laiko tarpą. Turiu omenyje, kad viskas aišku, jog būtent prieš o ne po informacijos gavimo turi būti duodamas sutikimas, tačiau yra visiškai neaišku, koks laiko tarpas turi skirti šiuos du veiksmus. Nė viename įstatyme nėra reglamentuota, kiek laiko duodama pacientui apsispręsti, apdoroti gautą iš gydytojo informaciją. Tas laiko tarpas, gali būti reikšmingas asmens laisvos valios formavimuisi bei išreiškimui. Šį klausimą išsamiai nagrinėsiu kitame skyrelyje.

Civilinėje teisėje galioja sąžiningumo prezumpcija. Todėl vadovaujantis ja, gydytojas privalo pateikti tik teisingus, kiek įmanoma objektyvius bei visapusiškus duomenis pacientui, apie jo sveikatos būklę, gydymo eigą, naudojamas priemones, gresiančias komplikacijas ir pan. Vadinasi jei pacientas įtaria, kad jam duomenys nepateikiami, arba pateikiama jų per mažai, duomenys neatitinka realios situacijos, jis pats turi įrodyti, kad yra priešingai. Tačiau atsižvelgiant į susiklosčiusių santykių tarp gydytojo ir paciento specifiką, šiuo atveju įrodinėjimo pareiga perkeliama kvalifikuotam specialistui. CK komentaras sako, kad „Aplinkybę, kad asmuo buvo išsamiai informuotas ir davė sutikimą, turi įrodyti asmuo (asmenys), atlikęs intervenciją į asmens kūną (gydytojas, sveikatos priežiūros įstaiga ir pan.)“². Ar informacija yra tinkama ir ar jos pakanka konkrečioje situacijoje- yra vertinamasis kriterijus. Taip pat ir šiuo atveju nėra baigtinio sąrašo, kuris garantuotų pakankamą informuotumą. Pavyzdžiui LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme vartojama sąvoka „ir kitas aplinkybes, kurios gali turėti įtakos paciento apsisprendimui sutikti ar atsisakyti siūlomo gydymo.“ Taigi įvertinti kokia informacija ir kiek jos konkrečiu atveju būtina pateikti, paliekama gydytojui. Gydytojas remiasi savo kvalifikacija, patirtim, specialiom žiniom, ir pats įvertina, kokia informaciją yra reikalinga pateikti pacientui.

² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, Justitia, 2002. P 76

Tačiau yra nustatyti minimalūs reikalavimai informacijai, kurią medikas privalo pateikti asmeniui. Būtina informuoti apie gydymo eigą, naudojamąs priemones, galimas pasekmes ir pan.

Aš ne be reikalo čia paminėjau kelis kartus sąrašą, kurio nėra. Tai atskiro komentaro reikalaujantis reiškinys. Sąrašo ir negali būti, kadangi kiekvienas atvejis yra savitas ir neįmanoma jų visų reglamentuoti. Todėl yra įvairių kitų priemonių, kad būtų galima nustatyti, ar gydytojas tinkamai atliko savo pareigą suteikti informaciją. Tos priemonės- tai įvairios moralės normos, etikos normos, galų gale Hipokrato priesaika. Todėl reikia atsižvelgti į daugelį veiksnių vertinant informacijos tinkamumą, jos pateikimo būdą ir t.t.

Turbūt nei vienam iš mūsų nekyla klausimas, kad informacija yra būtina. Tačiau dažnai kyla klausimų ar pateikta informacija pasiekia savo tikslą, t.y. ar ji atneša supratimą ją gaunančiam asmeniui. Tai yra praktinė gyvenimiška problema. Labai dažnai atsitinka taip, kad gydytojas kalba mediciniais terminais, kurie paprastam žmogui yra sudėtingi, o kartais ir visai nesuprantami. Todėl turėtų būti plačiau apibrėžti kai kurie kriterijai teikiamai informacijai apdoroti. Kai kurie yra įtvirtinti teisės normose, kai kurie pasireiškia kaip teisės principai. Informacijos objektyvumas, visapusiškumas, teisėtumas ir pan. Tačiau tokie reikalavimai kaip informacijos aiškumas ir konkretumas, turėtų būti reglamentuoti daug smulkmeniškiau. Suprantama, kad gauti informaciją asmuo turi jam suprantama kalba, atsižvelgiant į jo amžių, išsilavinimą. Turėtų būti numatyta, kad gydytojas privalo **įsitikinti**, ar žmogus teisingai suvokia pateiktą informaciją, ar jam nekyla jokių klausimų ir pan. Paprastai informacija gaunama raštu- tai yra prieš sutinkant su siūlomu gydymo būdu, asmuo supažindinamas su rekomendacijom, galimom pasekmėm ir pan. Taip pat ši informacija pateikiama ir konsultuojantis su mediku. Tačiau asmuo dėl įvairiausių priežasčių gali nesuvokti gaunamos informacijos: dėl senyvo amžiaus, ligos, išsilavinimo lygio ir pan. LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 6 str. 7d. yra nustatyta gydytojo pareiga paaiškinti pacientui įrašų jo ligos istorijoje prasmę. Pažymėtina, kad tai yra mediko pareiga, o ne teisė. Jis šią pareigą turėtų atlikti nepriklausomai nuo to, ar žmogus prašo paaiškinti, ar ne.

Taigi iš visko, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad santykiyje tarp mediko ir paciento iki pastarojo apsisprendimo, dominuojanti šalis vis dėl to yra gydytojas. Jam tenka pareiga pateikti kiek įmanoma daugiau duomenų, kurie, be abejonės, įtakoja asmens apsisprendimą, apie kurį ir yra sekantis šio darbo skyrius.

3.3 SUTIKIMO PROBLEMA

Šiuo metu visose Lietuvos gydymo įstaigose prieš pradėdant pildyti paciento kortelę, ligos istoriją, prieš bet kokią paciento apklausą, apžiūrą pirmiausia paaiškinama, kam tie duomenys reikalingi, ir paprašoma paciento pasirašyti. Taip daroma todėl, kad pacientas galėtų pagal gydytojo pateiktą išsamią informaciją nuspręsti- sutinka jis gydytis, ar ne, pasirinkti vieną iš jam siūlomų kelių alternatyvių gydymo būdų ir t.t. Viena iš tinkamo sutikimo sąlygų yra išankstinis informavimas. Tik pateikus informaciją ir gavus raštišką paciento sutikimą, pradėdamas gydymas ar kitos procedūros. Tačiau pakankamos informacijos gavimas yra ne vienintelė sąlyga, kad paciento sutikimas būtų tinkamas ir teisiškai galiojantis. Taigi aptarkime ir kitas reikšmingas sutikimo galiojimui sąlygas.

SĄLYGOS, KAD SUTIKIMAS BŪTŲ LAIKOMAS TEISIŠKAI GALIOJANČIU

Kad paciento sutikimas gydytis būtų teisiškai galiojantis, jam keliamos tam tikros sąlygos. Tai svarbu, kadangi tik galiojantis sutikimas yra tinkamas pagrindas veiksams, su žmogaus kūnu atlikti. Galima išskirti tokias sąlygas:

- Sutikimas turi būti duotas veiksnus, atitinkamu momentu savo veiksmus sugebančio suvokti ir galinčio tinkamai pareikšti savo valią asmens;
- Sutikimas turi būti duotas laisva valia;
- Turi būti išpildyta tinkamo ir visiško informuotumo sąlyga, t.y. pacientas turi būti visapusiškai informuotas apie siūlomą medicinos procedūrą, jos esmę, gauti kitą sprendimui priimti reikalingą informaciją.

Jeigu atsitiktų taip, kad nors viena iš šių sąlygų būtų neįvykdyta, galima būtų laikyti sutikimą netinkamu ir neturinčiu teisinės reikšmės. Tai be abejonės reikštų, jog pacientas sutikimo visiškai nedavė.

- **Sutikimas turi būti duotas veiksnus, atitinkamu momentu savo veiksmus sugebančio suvokti ir galinčio tinkamai pareikšti savo valią asmens.** Susiduriame su keliomis kategorijomis, nuo kurių priklauso ar ši sąlyga bus tinkamai įvykdyta. Asmuo turi būti veiksnus, jis turi suvokti savo veiksmus būtent tuo momentu, kai reikia nuspręsti, duoti sutikimą, ar ne. Taip pat asmuo turi turėti galimybę tinkamai pareikšti savo valią. Asmuo yra veiksnus, kol nėra teismo sprendimo pripažinti jį neveiksniu ar apriboti veiksnumą. CK

2.6 str. sako, kad veiksnumas niekam negali būti apribojamas kitaip, kaip tik įstatymų numatytais pagrindais. 2.11 str. įtvirtinta, kad veiksnumas gali būti apribotas teismo tvarka. Taigi tol, kol nėra teismo sprendimo pripažinti asmenį neveiksniu, ar ribotai veiksniumi, tol asmuo laikomas veiksniumi, t.y. galinčiu įgyti teises ir vykdyti tas teises legalizuojančias pareigas. Bet neužtenka vien tik to, kad teismo sprendimu nėra apribotas asmens veiksnumas. Gali atsitikti taip, kad asmuo dėl didelio susijaudinimo ar kitų jo psichiką veikiančių aplinkybių, būtent tuo momentu, kai reikia duoti sutikimą dėl veiksmų su jo kūnu atlikimo, gali nesuvokti realios situacijos. Ši asmens būseną turėtų būti itin stipri, kad būtų galima daryti prielaidą dėl jo neveiksnumo. Pavyzdžiui, jeigu asmuo yra paveiktas vaistų, dėl kurių jis nesugeba adekvačiai vertinti aplinkos, tokio asmens sutikimas būtų laikomas netinkamu, kadangi jis negalėtų tinkamai įvertinti jam pateiktos informacijos. Taigi momentas, kai reikia nuspręsti, yra itin svarbus. Todėl šioje vietoje reikėtų prisiminti skyrelyje apie teisę gauti informaciją, minėtą klausimą dėl laiko tarpo, kuris skiria gautą informaciją, bei apsisprendimo momentą. Kai kalbame, apie įprastas medicininės procedūras (tyrimų darymą, apžiūrą ir pan.) natūralu, kad tas momentas yra kelių minučių ar net sekundžių reikalas. Taip yra todėl, kad asmuo žino procedūrų esmę, jų tikslą ir suvokia, kad ypatingos rizikos jo sveikatai šios procedūros nekeltų. Tačiau yra sudėtingesni atvejai, kuomet žmogui reikia nuspręsti dėl rizikingų operacijų, kurių pasekmės gali būti pakankamai rimtos. Manau, kad tokiomis aplinkybėmis kelių minučių, ar net valandų, neužtenka. Žmogui reikia apmąstyti gautą iš mediko informaciją, pasitarti su artimaisiais ir pirmiausia nuspręsti pačiam sau. O tik tada, jis gali pasirašyti sutikimą dėl invazijos į savo kūną. Analizuojant teisės aktus, reglamentuojančius asmens sutikimą, nei viename neradau jokios nuorodos, koks tai turėtų būti laiko tarpas. Ar galima būtų tinkamu laikyti asmens sutikimą, kuris duotas prieš kelias minutes iki išvežimo į operacinę? Manau, kad ne. Asmuo visų pirma tokioje būklėje dažniausiai net neperskaito visos informacijos, kuri jam pateikiama, o ką jau kalbėti apie tinkamą valios išreiškimą. Taigi siūlyčiau spręsti šią problemą nustatant bent pavyzdinį sąrašą veiksmų, prieš kuriuos turėtų būti suteiktas ilgesnis laiko tarpas asmeniui apsispręsti. Koks tai turėtų būti laiko tarpas, tai jau įvairių specialistų (psichologų, gydytojų praktikų ar pan.) suderinto darbo rezultatas.

- **Sutikimas turi būti duotas laisva valia.** Žmogaus valia- tai jo vidinis psichikos aktas, o ją išreiškiantis veiksmas- tai objektyviai suvokiamas žmogaus elgesys. Susiformavusi valia

išreiškiama žodžiais arba veiksmais³. Išorinis valios išreiškimas visada turi atitikti vidinį. Taigi kalbant apie asmens laisvą valią, reikia pabrėžti, kad tai fizinio asmens, esančio normalios fizinės ir psichinės būklės ir adekvačiai suvokiančio savi veiksmų padarinius ir aplinkybes, valia, atsiradusi neveikiama išorinių veiksnių. Šiuo atveju normali fizinė ir psichinė būklė turėtų būti suprantama specifiškai, kaip konkrečioje būklėje esančio asmens suvokimas ir gebėjimas įvertinti situaciją. Pacientas (ar atitinkamais atvejais, jo atstovas) turi pats nuspręsti, ar sutikimą duoti, ar tokios sutikimo neduoti. Tais atvejais, kai pacientas sutikimą duoda, pavyzdžiui, dėl jo atžvilgiu panaudotos prievartos (fizinės ar psichinės) ar kitokio poveikio priemonių (įkalbinėjimų ar skubino ir pan.), toks paciento sutikimas yra netinkamas ir neturi teisinės galios. Todėl gaunant paciento sutikimą atlikti tam tikras procedūras ar skirti tam tikrą gydymo būdą, turi būti protingai įvertinamas ne tik paciento sutikimas, jo turinys bei forma, bet ir visos objektyvios aplinkybės, kuriomis paciento sutikimas yra gaunamas. Tais atvejais, kai paciento sutikimas yra nulemtas neleistino išorinio poveikio, toks sutikimas laikytinas netinkamu ir juo remtis negalima.

- **Tinkamo ir visiško informuotumo sąlyga.** Paciento teisė į informaciją suteikia galimybę žinoti apie savo sveikatos būklę, tyrimus, gydymo metodus. O žinojimas visada suteikia teisę rinktis. Pacientas gali paprašyti gydytojo paaiškinti kai kuriuos medicininius terminus paprastesniais, suprantamesniais žodžiais, pakomentuoti medicininio tyrimo duomenis plačiau (pvz., kokie jie, palyginti su norma, kaip gali atsiliiepti sveikatos būklei ir t.t.), pasiteirauti, kokie gydymo metodai gali būti taikomi jo atveju, kuo vienas gydymo metodas pranašesnis už kitą, kokiais vaistais planuojama gydyti. Taip pat galima sužinoti apie alternatyvius gydymo būdus. Paciento teisė žinoti ir sutikti su gydymu šiek tiek sumažina mediko atsakomybę bei galimų pretenzijų tikimybę. Tačiau galima kalbėti ir apie kitokią šios teisės žinoti interpretaciją. Yra dalis pacientų, kuriems sunku objektyviai vertinti informaciją apie jų sveikatos būklę ir numatomą gydymo procedūrą. Jie labiau linkę pasitikėti giminių, draugų, kaimynų patarimais ir pasakojimais, kaip šie buvo gydyti vienos ar kitos ligos atveju. Tokie pacientai nori būtent tokių tyrimų, tokių vaistų, kokie buvo skirti jų artimiesiems, draugams ar kaimynams. Ir nors gydytojas argumentuotai paaiškina, kas šiuo atveju pacientui būtų geriausia, kai kurie nesutinka ir ieško kito, „sukalbamesnio“, gydytojo. Kita dalis pacientų tyrimo atsisako iš baimės. Dar viena problema, susijusi tiek su

³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius, Justitia, 2001. P. 158

teise gauti informaciją, tiek su teise nuspręsti, yra per didelis gydytojų užimtumas. Didelis pacientų srautas, įvairių dokumentų pildymas lemia tai, kad jie paskubom keletu sakinių išdėsto minimalią informaciją ir duoda pacientui pasirašyti.

Taigi aptarus sąlygas, kurios reikalingos tam, kad sutikimas būtų tinkamas, galime paanalizuoti kai kurias problemas. Daugelis piktinasi, kad atvykus greitosios pagalbos gydytojui gaištamasis laikas formalumams, o ne skubiai teikiama pagalba. Įstatymuose yra numatyti atvejai, kada nereikia sutikimo ir veiksmai atliekami be jo, tačiau visada pirmiausia turi būti įvertinta paciento sveikatos būklė, kad būtų galima teigti, jog sutikimas gali būti duotas, ar šiuo atveju jo nereikia. Bet matyt, ne visi medikai tinkamai interpretuoja galiojančias teisės normas ir elgiasi kaip tinkami. Reikėtų daugiau dėmesio skirti įvairioms konsultacijoms, mokymams ir panašiai, kad teisės normos būtų tinkamai suprastos ir įgyvendinamos būtent tų žmonių, kurių grupę jos liečia. Tokie argumentai, kad medikai užsiėmę ir dėl laiko stokos negali visapusiškai, tinkamai paaiškinti pacientui visos reikiamos informacijos, rodo, jog sutikimo procedūra yra dažniausiai tik formalumas. Tačiau nors pacientas ir nėra gydytojas-visai nereikia, kad su juo nėra prasmės kalbėtis apie mediciną ir apie jo sveikatos būklę. Tikras gydytojas turi sugebėti net ir vaikui paaiškinti kokios priežastys įtakojo jo sveikatos būklę ir kokį poveikį jo organizmui turės paskirtas gydymas.

Tenka girdėti įvairių nuomonių apie pakankamai naują sutikimo procedūrą. Tokia sistema egzistuoja daugelyje valstybių, todėl ir Lietuva neturėtų būti išimtis. Tačiau ypač plačiai reiškiamas nepasitenkinimas kai kuriais šios sistemos trūkumais reiškia, kad ją reikėtų tobulinti, „priversti dirbti tinkamai“. Teisiškai ji lyg ir pakankamai gerai reglamentuota, tačiau praktiškai kai kurios normos yra neveikiančios. Galima išvelgti kai kurių trūkumų, kurie neišspręsti teisės aktuose. Nei viename teisės akte nėra numatyta standartinė sutikimo forma. Kiekviena sveikatos priežiūros įstaiga turi skirtingus pacientų valios išreiškimo dokumentus. Nėra net pavyzdinių kriterijų, kurie turėtų atsispindėti sutikimo dokumente, todėl manyčiau, kad tokių metmenų patvirtinimas tikrai turėtų didelę įtaką šios procedūros vienodinimui ir praktiniam taikymui.

Sutikimo forma.

CK 2.25 str. numato keletą sutikimo davimo formų. Šio straipsnio antroji dalis teigia, kad atlikti intervenciją į žmogaus kūną galima tik asmens sutikimu. Bet kokiame atveju, kai yra atliekama intervencija į žmogaus kūną reikalingas sutikimas. Sąvoka „intervencija“ yra speciali medicininė sąvoka, kuri apima bet kokias medicininės intervencijas (vaistų leidimą, kraujo paėmimą chirurginę

operaciją ir t.t.)⁴. Sutikimas gali būti duodamas žodžiu, raštu, o taip pat numanomas iš kitų asmens veiksmų (konkliudentiniais veiksmais). Tame pačiame straipsnyje kalbama ir apie dar vieną sutikimo rūšį, tai teismo leidimas. Taigi įvardijus visus sutikimo būdus galima sakyti, kad jei CK ar kitas įstatymas nereikalauja konkrečios sutikimo formos, sutikimas gali būti išreiškiamas žodžiu bei konkliudentiniais veiksmais. Bet jeigu įstatymas reikalauja rašytinio sutikimo, o gautas žodinis, toks sutikimas bus netinkamas. Taigi, įstatymas numato kada ir koks sutikimas yra tinkamas ir konkrečiai įvardija reikalaujamą sutikimo formą. Galima pastebėti, kad kalbant apie intervenciją į asmens kūną, daugelį procedūrų reglamentuoja teisės normos, todėl yra labai nedidelė dalis atvejų, kuomet nenustatoma konkreti asmens sutikimo forma. Įstatymai numato, kad raštiškas sutikimas būtinas atliekant tyrimus, operuojant, apžiūrint asmenį, todėl sutikimas žodžiu bei konkliudentiniais veiksmais yra tarsi apsidraudimas tiems atvejams, kur nėra konkrečiai numatoma konkreti sutikimo forma. Ta sritis, kur veiksams susijusiems su invazija į asmens kūną nereikia raštiško sutikimo yra labai siaura, tačiau pasitaiko įvairių situacijų, kurias ir užpildo plečiamasis sutikimo aiškinimas, kad jis gali būti duodamas tiek žodžiu, tiek išreiškiamas kitokiais asmens veiksmais.

Toliau norėčiau aptarti sutikimo formas, kurios turi didelę reikšmę teisiniam sutikimo galiojimui. Tai sutikimas raštu bei teismo leidimas. Abiem atvejais, kai įstatymai reikalauja laikytis būtent tokios sutikimo formos, jos nesilaikymas daro sutikimą teisiškai negaliojančiu. Kaip ir kiekvieno sandorio atveju, formos nesilaikymas yra svarbus klausimas, kadangi sukelia teisinių pasekmių. CK 6.729 str. įtvirtintas būtinas paciento sutikimas gydymui: „Pacientas negali būti gydomas ar jam teikiama kita asmens sveikatos priežiūra ar (ir) slauga prieš jo valią, jeigu įstatymų nenustatyta kitaip. Įstatymai gali numatyti atvejus, kai sveikatos priežiūrai atlikti yra būtinas paciento rašytinis sutikimas“. LR pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 7 straipsnyje sakoma, kad be paciento rašytinio sutikimo negalima jo įtraukti į mokymo procesą ir biomedicininis tyrimus. Dėl nepilnamečio paciento įtraukimo į mokymo procesą reikalingas ir nepilnamečio atstovo sutikimas. Dėl nepilnamečio paciento įtraukimo į biomedicininis tyrimus, be nepilnamečio ir jo atstovo sutikimo, reikalingas ir rajono miesto vaikų teisių apsaugos tarnybos sutikimas. LR biomedicininis tyrimų etikos įstatyme taip pat randame įtvirtintą rašytinį tiriamojo asmens sutikimą. Taigi įstatymai numato privalomą rašytinę sutikimo formą. Taip yra todėl, kad žmogaus kūnas yra svarbi vertybė, kuriai apsaugoti turi būti imamasi atitinkamų priemonių. Taigi popieriaus lape išdėstoma visa svarbi ir reikalinga informacija, kurią asmuo perskaito ir patvirtina savo parašu. Toks pasirašytas sutikimas yra tinkamas ir teisiškai galiojantis. Tačiau netgi ir

⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, Justitia, 2002. P. 76

pasirašytas sutikimas gali būti nugincytas ir teisiškai negalioji. Taip yra dėl įvairių priežasčių: nepakankamas laiko tarpas ne tik suvokti bet ir perskaityti dokumentą, skubėjimas, psichologinis spaudimas ir t.t. Taigi reikia pabrėžti, kad netgi pasirašytas sutikimas ir išoriškai lyg ir tvarkingas, ne visada yra teisiškai galiojantis.

Teismo leidimas- tai speciali sutikimo rūšis, kadangi toks leidimas reikalingas išskirtiniais ir ypač reikšmingais atvejais. Pavyzdžiui neveiksniam asmeniui kastruoti, sterilizuoti, jo nėštumui nutraukti, jį operuoti, jo organui pašalinti būtinas teismo leidimas. Vadinasi neužtenka vien neveiksnaus asmens atstovo rašytinio sutikimo tam, kad būtų atliekamos minėtos procedūros. Taip yra todėl, kad nebūtų palikta erdvė piktnaudžiauti neveiksnaus asmens kūnu, taip pat sumažinant tikimybę, jog neveiksniūs asmenys gali tapti organų donorais visai to nesuvokdami. Tai keletas argumentų, tačiau jų galima surasti ir daugiau. Juk rimtos operacijos- tai reali grėsmė neatitaisomiems padariniams kilti. Todėl valstybė, tiek saugodama konkretų asmenį, tiek visos visuomenės interesus jau nebepalieka galimybės atstovui vienasmeniškai nuspręsti.

Aptarę aktualiausius sutikimo davimo būdus galime daryti išvadą, jog plačiausiai paplitusi ir dažniausiai naudojama bei teisės aktų reikalaujama sutikimo forma yra sutikimas raštu. Tačiau kaip jau minėjau iš pažiūros teisiškai teisingai sudarytas ir pasirašytas dokumentas turi atitikti ne tik formos reikalavimus, tačiau jau anksčiau šiame skyriuje aptartas sutikimo teisėtumo sąlygas, t.y. sutikimo turinio reikalavimus.

Sutikimo nedavimas ir sutikimo atšaukimas.

Kadangi jau aptarėme asmens apsisprendimo sutikti, kad su jo kūnu būtų atliekami kokie nors veiksmai, reikia pažymėti, kad žmogus, turi atitinkamą galimybę nesutikti dėl veiksmų atlikimo su jo kūnu. Visa procedūra analogiška, asmuo privalo gauti visapusišką ir teisingą informaciją, jam neturi būti daromas joks išorinis poveikis, jis turi būti veiksnus ir t.t., tačiau galutinis sprendimas yra tas, kad asmuo atsisako gydytis, nesutinka, kad su jo kūnu būtų atliekami kokie nors veiksmai. Tokią teisę nesutikti taip pat numato tiek CK, tiek kiti įstatymai. Vadinasi šalių santykis, ta vadinamoji sutartis, šiuo atveju nutrūksta. Tačiau kaip ir sutikimui, asmens atsisakymui yra taikoma tokia pati forma. Jis savo parašu patvirtina, kad atsisako jam siūlomo gydymo. Būtina atsižvelgti į asmens atsisakiusio gydytis fizinę bei psichinę būklę, įsitikinti, ar jis suvokia savo veiksmus bei jų pasekmes- būtina įvertinti, ar toks atsisakymas teisiškai galioja ar ne. Taigi atsisakymui gydytis taikomos tokios pačios taisyklės, kaip ir sutikimui, tik iš esmės skiriasi tolesnė eiga. Vienu atveju po sutikimo vykdomos tam tikros procedūros su asmens kūnu, kitu atveju, jos nepradedamos vykdyti.

Davęs sutikimą asmuo bet kuriuo momentu gali jį atšaukti. Vadinasi, jeigu paaiškėjo kokių nors aplinkybių dėl kurių asmuo abejoja jam paskirtu gydymu, nenori numatytų procedūrų, bet jau yra pasirašęs sutikimą, asmuo gali tokį sutikimą atšaukti, Sutikimo atšaukimui taikoma tokia pati forma, kaip ir sutikimo įforminimui. Jeigu sutikimas duotas raštu, vadinasi raštu jis ir atšaukiamas. Jei sutikimą davė teismas, tik teismas tokį sutikimą gali atšaukti. Asmens sutikimo atšaukimas reiškia, kad jam daugiau nebebus atliekami jokie veiksmai ir kad pasibaigia sutikimo galiojimas. Taigi, atsisakymas duoti sutikimą ir sutikimo atšaukimas yra teisės, kurios neatsiejamos nuo teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą.

Atvejai, kada sutikimas yra nebūtinus

LR CK 2.25 str. 2 d. numatyta, kad sutikimas atlikti intervenciją į žmogaus kūną nėra būtinus tik būtinojo reikalingumo atvejais. Toliau ši norma konkretizuojama- siekiant išgelbėti žmogaus gyvybę, kai jai gresia realus pavojus. Tai galima daryti tik tuomet, kai asmuo negali išreikšti savo valios ir duoti arba atsisakyti duoti sutikimą. Tai yra išimtis, kuri turi būti aiškinama siauriai ir taikoma tik konkrečiais atvejais. Pavyzdžiui, asmuo sužalotas autoavarijoje ir intervencija į jo kūną yra būtina (operuoti, amputuoti galūnę ir pan.), neišvengiama ir vienintelė priemonė išgelbėti jo gyvybę, kai jai gresia realus pavojus, o pats asmuo negali išreikšti savo valios, nes yra be sąmonės. Tai atvejai, kuomet reikia taikyti ne bendrąją taisyklę, bet jos išimtį. LAT taip pat yra išsakęs savo nuomonę šiuo klausimu. „Gydymas be paciento sutikimo yra neteisėtas veiksmas, sukeltantis teisinę atsakomybę. Asmens operacija be jo sutikimo yra galima tik išimtiniais ir įstatyme numatytais atvejais, pavyzdžiui, kai medicinos pagalba teikiama būtinojo reikalingumo atveju (avarijos, nelaimingo atsitikimo ar pan.) ir yra būtina gelbėti paciento gyvybę, o šis dėl savo sveikatos būklės nepajėgia išreikšti savo valios. Būtinajai medicinos pagalbai priskiriami atvejai, kai medicinos pagalba, siekiant išsaugoti žmogaus gyvybę, teikiama nedelsiant ir neatidėliojant <...> ir kai pagal įstatymą asmens arba jo atstovo sutikimo neįmanoma gauti.⁵“ Tačiau, žmogaus, visiškai suvokiančio jo gyvybei gresiantį pavojų, bei sugebančio adekvačiai išreikšti savo valią, prieš jo valią gydyti negalima (CK 6.728 str. 1d.). Vadinasi LR CK įtvirtina pasyviąją eutanaziją, kaip asmens apsisprendimo rezultata. Taip asmuo vienu iš būdų įgyvendina savo teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą.

Dar viena išimtis, kai nereikia paciento sutikimo gydytis yra numatyta PTŽSAĮ 8 str. 4d. Numatoma situacija, išskylanti, teikiant būtinąją (pirmąją) medicininę pagalbą. Ši norma nėra

⁵ LAT 2005 m. kovo 30 d. Nutartis c.b. J. Raudonienė ir Z. Raudonis v. VŠĮ Vilniaus universiteto Santariškių klinikos, Nr. 3K-3-206/2005

visiškai veikianti. Kadangi reali situacija yra tokia, kad be asmens arba jo atstovo sutikimo paprastai labai vangiai teikiama tokia pagalba, arba sugaištama nemažai laiko įvairiems formalumams. Nors įstatymas numato, kad jei pacientas nėra kompetentingas nuspręsti ir nėra jo atstovo, kuris galėtų tą padaryti už jį, arba šis atsisako duoti sutikimą, tuomet medikas gali atlikti veiksmus su asmens kūnu, jei tokie veiksmai atitinka paciento interesus. Apie tai, kad veiksmai atlikti be sutikimo pažymima paciento ligos istorijoje. Paprastai ginčams arba diskusijoms dėl sutikimo pasirašymo sugaištama daug laiko, o tuo tarpu pirmosios medicininės pagalbos paskirtis ir pagrindinė funkcija yra teikti skubias ir būtinas paslaugas. Vadinasi reikalingas minėtos normos įgyvendinimo tobulinimas, kiekvienos medicininės įstaigos personalo aptarimas ir supratimas, kad numatyta norma veiktų sklandžiai ir nesukeltų nepageidaujamų pasekmių.

Taigi asmens sutikimas nėra būtinas atlikti intervenciją į asmens kūną tik visapusiškai įvertinus situaciją, tuomet kai nėra kito pasirinkimo tam, kad būtų patenkinti paciento interesai, jis pats nėra pajėgus išreikšti savo valią taip pat nėra atstovo, galinčio tai padaryti už jį. Vadinasi būtinojo reikalingumo apibrėžimas puikiai atskleidžia visus keliamus reikalavimus, kurie turi būti įvertinti, tam, kad atliktos intervencijos nebūtų galima pavadinti teisės pažeidimu arba kompetencijos viršijimu.

Aukščiau aptartos normos numato atvejus, kuomet sutikimas nėra gaunamas ir medicinos darbuotojai patys įvertinę riziką, realią grėsmę asmens sveikatai ir gyvybei imasi veiksmų. Tačiau ne tik būtinojo reikalingumo atvejais galima atlikti intervenciją į asmens kūną, kai nėra jo sutikimo. Dar viena išimčių grupė yra siejama su visuomenės saugumo poreikiais, bei viešosios tvarkos išsaugojimu. Įstatymų numatytais atvejais intervencija į asmens kūną leidžiamas ir prieš jo valią, esant teismo sprendimui. Pavyzdžiui, siekiant apsaugoti visuomenės ir kitų asmenų sveikatą ir įsitikinti, ar asmuo neserga pavojinga užkrečiama liga ir pan. Šiuo atveju, teismo leidimas yra tinkama sutikimo forma.

4. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ PAŽEIDIMAS

Teisės pažeidimas- tai sąmoninga, pavojinga visuomenei neteisėta žmogaus veika, pasireiškianti aktyviais veiksmais arba neveikimu. Šis apibrėžimas apima keletą požymių, kurie atskleidžia teisės pažeidimo sąvokos reikšmę.

- Teisės pažeidimo subjektas gali būti tik žmogus ar žmonių susivienijimas, kadangi tai yra sąmoninga veikla.;
- Teisė gali būti pažeista veikimu arba neveikimu;
- Tai yra neteisėta, t.y. teisei priešinga, veika;
- Tai yra pavojinga visuomenei veika.

Kalbant apie bet kurios teisės pažeidimą, būtina paminėti, tai, kad tik naudojimasis teisėmis, gali suponuoti teisių pažeidimą. Jei asmuo nesuvokia, kad apskritai turi vienokią ar kitokią teisę, tai visiškai nėra prasmės kalbėti apie tai, kad kas nors ją pažeidžia arba reikia tokią teisę ginti.

Taigi svarbu, kad asmuo suprastų savo fizinio kūno vertę, žinotų, kad įstatymas jį saugo nuo neteisėto kėsینimosi, kuris pasireiškia invazija į žmogaus kūną. Kalbant apie teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimą svarbus aspektas yra tai, kad visais atvejais jis pasireiškia kokia nors fizine veikla, t.y. fiziškai veikiamas pats kūnas. Prisilietimas, kraujo paėmimas, operacija-tai veiksmai, kurie nors ir kasdieniniai ir puikiai suvokiami, tačiau be asmens sutikimo yra traktuojami kaip pažeidimai. Taigi šiame skyriuje noriu aptarti pažeidimų pobūdį, taip pat veiksmų teisėtumo įtaką tam, kad vienokį ar kitokį veiksmą galėtumėme laikyti pažeidimu.

Teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimas veikimu ir neveikimu.

Panagrinėkime kaip pasireiškia šios teisės pažeidimas gerai žinomame mediko ir paciento santykiuje. Kai žmogus ateina pas mediką, jis visuomet tikisi, kad jam bus suteikta kvalifikuota pagalba. Vadinasi asmuo tikisi kažkokių aktyvių veiksmų iš gydytojo (kad jis paskirs reikiamus tyrimus, atliks tinkamas procedūras, galiausiai net operacijos būdu pašalins varginančias problemas). Taigi pirmiausiai iškyla galimybė, kad gydytojas, atlikdamas tam tikrus veiksmus su paciento kūnu, gali pažeisti šio asmens turimą teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą. Tokių pažeidimų pavyzdžių galima surasti daugybę: negaunamas sutikimas atlikti veiksmus su paciento kūnu, sutikimas, nors ir yra, tačiau jis teisiškai negalioja, kadangi turi esminių trūkumų, apie kuriuos jau buvo kalbėta ir šiame darbe, taip pat gali būti, kad nors ir esant tinkamam sutikimui, tačiau teisė į kūno vientisumą ir neliečiamumą yra pažeidžiama viršijant paciento medikui suteiktus įgalinimus.

Visais šiais atvejais yra atliekami veiksmai, kurie turi įtakos fiziniam žmogaus kūnui, tačiau yra neleistini ir turi trūkumų. Paanalizuokime situaciją, kuomet medikas viršija jam suteiktus įgalinimus ir veikia prieštaraudamas paciento valiai bei jo duoto sutikimo apimčiai. Situacija, kai asmeniui yra pateikiamas raštiškas sutikimas, kur nurodomi veiksmai, kuriuos asmuo pasirašydamas leidžia atlikti su savo kūnu yra jau tapusi įprasta visose medicinos įstaigose. Taigi medikas yra tarytum įgaliotas veikti tik tam tikroje srityje, kurią nustato pasirašytas dokumentas. Tačiau neretai pasitaiko atvejų, kuomet tam tikras veiksmas yra atliekamas, nors jis ir yra nenumatytas konkrečiame dokumente (padaromi tyrimai, kuriems asmuo nedavė sutikimo ir pan.). Pretenzijas reikšti dėl viršytų mediko įgaliojimų asmuo turi teisę tik tuomet, kai atlikti veiksmai iš tikrųjų nebuvo reikalingi ir apie juos asmeniui nebuvo paaiškinta. Kaip jau kalbėjime anksčiau, pacientas bendradarbiauja su gydytoju. Jam yra išaiškinama gydymo eiga, tikslai, priemonės. Todėl duodamas sutikimą, žmogus patvirtina gydymo programą. Vadinasi visoje gydymo eigoje jis turi būti nenutraukiamai informuojamas apie programos vykdymo eigą. Ir tik tuomet, kai informavimo pareiga yra nevykdoma, asmuo gali sakyti, kad jis nebuvo supažindintas su konkrečiais veiksmais, nedavė jiems sutikimo bei jo teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą yra pažeista. Vadinais dėl kiekvienos smulkmenos mes galime reikšti pretenzijas, tačiau ne visos jos bus pažeidimai. Taigi susiduriame ir su pažeidimu atliekant veiksmus (vykdant veiką prieš tai neaptarus jos su pacientu), ir su pažeidimu jų neatliekant (aptarus konkrečius veiksmus, tačiau nesilaikant gydymo eigos ir nevykdant numatytų veiksmų).

Santykis tarp mediko ir paciento yra ypatingas, jis neprilygsta sutarčiai, sudaromai tarp šalių, kurios yra lygiavertėje padėtyje. Šiuo atveju, tai jau yra daugiau mediko vienpusė pareiga parengti gydymo planą, siūlyti atlikti vienokius ar kitokius veiksmus. Kadangi kita šio santykio šalis yra silpnesnė, t.y. ji nėra tiek informuota ir kvalifikuota, kad galėtų lygiaverčiai dalyvauti sudarant konkrečias gydymo priemones. Tačiau jeigu jau toks planas sudarytas, numatytų veiksmų būtinumas aptartas su pacientu, vadinasi tai jau yra tam tikras įsipareigojimas, kuris turi tam tikrą galią, bei nevykdymo pasekmes. Vadinasi neatlikti veiksmai pažeidžia sutartį, sudarytą tarp mediko ir paciento, konkrečius jos punktus ir pan. Tokiu atveju pareigos neatlikimas, sudarytos programos priemonių neįgyvendinimas gali būti kvalifikuojamas kaip teisės pažeidimas, kuris atsiranda dėl to, kad viena šalis neatlieka savo įsipareigojimų kitai šaliai. Natūralu, kad jei viena šalis pažeidžia tarpusavio susitarimą, tai kita šalis patiria vienokių ar kitokių pasekmių, kurios neabejotinai dažniausiai būna neigiamo pobūdžio. Apibendrintai galima pasakyti, kad teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą gali būti pažeista atliekant veiksmus, kurie neturi būti atliekami prieš tai neinformavus dėl jų būtinumo (veikimu), taip pat neatliekant reikalingų veiksmų (neveikimu). Ar veiksmai, apie kuriuos kalbame yra reikalingi ir ar jie turėjo būti atlikti, ar ne-tai jau klausimas, kuris paliekamas

spręsti atitinkama kvalifikaciją turintiems profesionalams. Tai gali būti įvairios medicininės komisijos, medicinos auditas ir pan. Jie vykdo priežiūrą bei kontrolę, o taip pat yra gera prevencinė priemonė teisės pažeidimams.

Kokiais veiksmais galima pažeisti teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą?

Kalbant apie teisės į kūno neliečiamumo ir vientisumo pažeidimą, kyla klausimas kokiais veiksmais galima pažeisti šią teisę. Teisės teorija, teigia, kad teisės pažeidimas gali būti padaromas tiek teisėtais, tiek neteisėtais veiksmais. Dėl neteisėtų veiksmų klausimas nekyla, kadangi tai yra viena iš civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygų. Civilinė atsakomybė už pažeistą teisę gali atsirasti tik tuomet, kai yra visos teisinės atsakomybės sąlygos, t.y. neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys bei žala. Tačiau kaip yra su teisėtais veiksmais? CK 6.246 str.3d. teigia, kad teisėtais veiksmais padaryta žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Kalbant apie teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimą, šiuo metu nei CK, nei kiti įstatymai tiesiogiai neįvardija teisėtais veiksmais padarytos žalos sąvokos. Tokią sąvoką buvo galima rasti ankstesnėje LR pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo redakcijoje. Vadinasi galima teigti, kad tokia žala yra neatlyginama, arba kad tokie veiksmai nėra teisės pažeidimas. Rengiant LR pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo pakeitimo projektą, buvo kalbama apie žalos išskyrimą į teisėtais ir neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimą. Tačiau tokios sampratos buvo atsisakyta ir numatyta, kad bet kokia žala turi būti atlyginama, jei ji patiriama gaunant sveikatos priežiūros paslaugas. Taip matyt nuspręsta dėl to, kad pacientams padaryta žala tiek teisėtais, tiek neteisėtais veiksmais atneša moralinius ir materialinius nuostolius, kurie turi būti atlyginami. Atskirti teisėtais ir neteisėtais veiksmais padarytą žalą yra sudėtinga. Pavyzdžiui, gydytojo klaida-tai teisėtais veiksmais padaryta žala, ar ne?

Kalbant apie teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimą reikėtų pažymėti, kad neteisėti veiksmai turi tam tikrų ypatumų. Neteisėtais gydytojo veiksmais laikytinas teisinės pareigos, įtvirtintos teisės normose ar sutartyje arba moralinės pareigos, etikos normų, įtvirtintų teisėje, pažeidimas⁶. Pareiga laikytis medicinos etikos reikalavimų įtvirtinta daugelyje įstatymų. Mediko ir paciento sutaris yra specifinė, dėl vienos šalies didesnio pranašumo. Ji sudaroma prisijungimo būdu, todėl pacientas šiuo atveju yra silpnesnioji šalis. Jis pasirašo standartinį dokumentą, tačiau neturi teisės keisti jau nustatytų sąlygų. Taigi jis arba sudaro sutartį, patvirtindamas tai savo parašu, arba atsisako- nepasirašydamas. Todėl vertinant pažeidimo pobūdį

⁶ Damijonaitytė A., Letukienė N. Pacientų teisės ir sveikata. Vilnius, Kronta, 2003. P. 61

reikia atkreipti dėmesį į mediko turimų pareigų ypatumus. Reikia paminėti, kad mediko pareiga yra teikti kvalifikuotą medicininę pagalbą (“pastangų įsipareigojimas”, o ne “rezultato įsipareigojimas”, išskyrus tam tikras išimtis). Pareiga tinkamai informuoti pacientą yra tarytum tų pastangų išraiškos forma, kadangi teikdamas informaciją asmeniui, medikas išreiškia savo įsipareigojimus tiek raštu, tiek žodžiu. Todėl jau netinkamo informuotumo aplinkybė leidžia daryti prielaidą apie pažeidimą Vadinasi mediko turimos pareigos, bei tinkamas jų vykdymas yra saistomas tiek teisės, tiek moralės normų. Įstatymuose numatytų pareigų neatlikimas arba netinkamas atlikimas yra kvalifikuojamas kaip teisės pažeidimas, t.y. neteisėtų veiksmų atlikimas. Tačiau dar yra ir vertinamieji kriterijai, kurie išreikšti kaip sąžiningumas, protingumas, rūpestingumas- būdingi atitinkamos profesijos bei kvalifikacijos specialistams, pagal kuriuos taip pat sprendžiamas veiksmų teisėtumo klausimas. Jau kalbėjome, kad bet koks veiksmas, atliekamas su žmogaus kūnu, turi būti sankcionuotas asmens sutikimu. Toks reikalavimas paaiškinamas asmens autonomijos principu, pagal kurį tik pats asmuo turi teisę priimti sprendimus dėl veiksmų atlikimo su savo kūnu. Gydymas be paciento sutikimo yra neteisėtas veiksmas, sukeliantis teisinę atsakomybę. LAT byloje Nr. 3K-3-206/2005 kur buvo gautas sutikimas vienai operacijai, o atlikta kita, yra pasakęs: „Tam, kad paciento sutikimas būtų galiojantis ir sukeltų tam tikrų teisinių padarinių, būtina, kad jis būtų duotas pacientui ar jo atstovui pagal įstatymą prieš tai gavus visapusišką informaciją. “ Šiuo atveju teismas pasisakė, kad atliekant bet kurią planinę operaciją, galima numatyti visus jos etapus, kilsiančias pasekmes, bei alternatyvius gydymo būdus nenumatytiems atvejams. Todėl gydytojas nebuvo pakankamai rūpestingas ir atidus ir neišaiškino sutikimą duodantiems asmenims galimų alternatyvių būdų, kuriems jie nebūtų davę sutikimo. Taigi reikia pabrėžti tai, kad tie patys mediko veiksmai vienu atveju gali būti kvalifikuojami kaip neteisėti, nors kitu atveju, tinkamai atlikus savo pareigą informuoti- jie būtų laikomi teisėtais.

Gydytojo pareigos apibūdinimas įvairių šalių teismų praktikoje, iš esmės yra panašus. Tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse gydytojo turimoms pareigoms, bei jų atlikimui nustatomi tam tikri standartiniai kriterijai. Lietuvos teismų praktikoje gydytojo pareigos apibūdinimas gali būti išreikštas taip: „Gydytoją ir pacientą sieja prievolė, kurios turinį sudaro gydytojo pareiga užtikrinti, kad ši prievolė būtų vykdoma dedant maksimalias pastangas, t.y. užtikrinant maksimalų atidumo, rūpestingumo, atsargumo ir kvalifikuotumo laipsnį. Šiuo tikslu turi būti remiamasi ne tik teisės aktu, reglamentuojančių medicinos paslaugų teikimą, bet ir gydytojų profesinės etikos nuostatomis“⁷. Anglijos teismų praktikoje sutinkamas panašus gydytojo pareigos apibūdinimas. „Jei asmuo laiko

⁷ VMAI direktorės R. Naviskienės prezentacija. Sveikatos priežiūros įstaigų ir gydytojų atsakomybė (nepublikuota)

save turinčiu specialius sugebėjimus ir žinias, ir pacientą, kuris kreipėsi į jį, priima kaip turėdamas tokius specialius sugebėjimus ir žinias, o pacientas sutinka su siūlomu gydymu, gydytojas turi pareigą šį pacientą gydyti apdairiai, rūpestingai, kruopščiai, naudodamas savo žinias ir sugebėjimus. Nėra būtini nei sutartiniai santykiai, nei kad paslaugos būtų atlyginamos⁸. Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad kalbėdami apie gydytojo pareigos neatlikimą, kalbame ir apie teisės pažeidimą.

Kaltė

Kalbant apie teisės pažeidimą, kalbama apie sąmoningą neteisėtą asmens elgesį. Būtent tai, kad asmuo sąmoningai atlieka neteisėtus veiksmus rodo, kad asmuo tokiu savo elgesiu siekia tam tikro rezultato arba nors ir nesiekia, bet žino, kad elgiasi netinkamai ir vienokios ar kitokios pasekmės gali kilti. Toks elgesys vadinamas kaltu asmens elgesiu nepriklausomai nuo rezultatų, t.y. ar kilo pasekmės, ar ne.

Būtina apibrėžti kaltės sąvoką ar bent įvardyti jos požymius, kad kiekvienas asmuo, kurio teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą buvo pažeista, galėtų tinkamai ginti savo interesus. Kalte yra laikomas asmens nesugebėjimas elgtis taip, kaip galima protingai iš jo tikėtis. Kaltas asmens elgesys, neatitinkantis protingo elgesio standartų, gali pasireikšti ir veikimu, ir neveikimu. Taigi paprastai tariant kaltę:

- Protingo, rūpestingo asmens elgesio standartas (bonus pater familias);
- Faktinis asmens elgesys.

Kada šie du punktai nesutampa-asmuo elgiasi ne taip, kaip turėtų elgtis protingas ir rūpestingas žmogus, vadinasi toks jo elgesys laikomas kaltu.

Kas yra sveikatos įstaigų darbuotojų kaltė, apibrėžiama įstatyme. „Laikoma, kad yra sveikatos priežiūros įstaigos ir jos darbuotojų kaltė, jei, teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, buvo pažeisti sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojantys teisės aktų reikalavimai, patvirtintos diagnostikos bei gydymo metodikos, ir tie pažeidimai sukėlė paciento sveikatos pablogėjimą ar mirtį. Taip pat laikoma, kad yra sveikatos priežiūros įstaigos ir jos darbuotojų kaltė, jei nurodyti reikalavimai nebuvo pažeisti, bet paciento sveikatos pablogėjimą ar mirtį sukėlė sveikatos priežiūros paslaugas teikiantys asmenys tyčia arba šie asmenys nebuvo tiek rūpestingi ir apdairūs, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina⁹. Apibrėžimas sukonstruotas iš vertinamųjų sąvokų, kurios yra suvokiamos kiekvieno asmens labai skirtingai. Specialistas rūpestingumo ir

⁸ Ten pat

⁹ Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo 14str.// VŽ. 1996, Nr. 102-2317

apdairumo kriterijų suvokia vienaip, neturintis medicininių žinių asmuo visai kitaip. Juk kiekvienas asmuo, kurio teisė yra pažeista, jaučiasi labiausiai nuskriaustas, jo patirta žala jam pačiam atrodo pati didžiausia ir svarbiausia. Todėl vartojant vertinamąsias sąvokas apibrėžimas tampa netikslus.

Kaltės formos yra tyčia arba neatsargumas. Tyčia pasireiškia kaip siekimas padaryti žalą. Asmuo sąmoningai atlieka priešingus teisei veiksmus ir sąmoningai siekia tų padarinių, kurių gali sukelti tie veiksmai arba nors tokių padarinių ir nenori, tačiau žino, jog jie neišvengiamai kils. Kalbant apie teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimo aspektu, atvejų kuomet asmuo tyčia atlieka veiksmus su kito asmens kūnu, pasitaiko ypatingai retai. Teismų praktikoje nepavyko rasti nei vienos bylos, kurioje būtų analizuojamas šis klausimas. Valstybinio medicinos audito inspekcijos duomenimis taip pat tokių atvejų nėra. Dažniau pasireiškia kita kaltės forma-neatsargumas, kuris dar skirstomas į paprastą ir didelį neatsargumą. Dideliu neatsargumu laikytinas paprastų, visiems suprantamų elgesio taisyklių nesilaikymas arba asmeniui neabejotinai žinomų saugaus elgesio reikalavimų ignoravimas numatant žalos atsiradimą. Kitaip tariant neatsargumas- tai tokia kaltės forma, kai asmuo nenumatė kad dėl jo veikimo arba neveikimo gali atsirasti žalingų padarinių, nors pagal aplinkybes bei savo asmenines savybes galėjo ir turėjo tai numatyti. Kadangi teismų praktikos, susijusios su teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą yra nedaug, aptarkime jau minėtos bylos, kurioje be tėvų sutikimo mergaitei buvo atlikta ne numatyta planinė operacija, bet visiškai nauja, Lietuvoje dar nebandyta operacija¹⁰. Čia teismas neižvelgė tyčios, kaip kaltės formos, tačiau atsižvelgiant į situaciją, galima daryti ir tokią prielaidą. Kaltės formai nustatyti daug reikšmės turi ir neteisėtus veiksmus atliekančio asmens motyvai. Jeigu darysime prielaidą, jog medikas, teikdamas informaciją tėvams apie planinę operaciją ir gaudamas jų sutikimą būtent tokiai operacijai, turėjo išankstinį tikslą išbandyti eksperimentinę operaciją, vadinasi kaltės formą galime įvardinti kaip tyčią. Tačiau jeigu tokios išankstinės pozicijos nebuvo, o būtinybė keisti gydymo būdą iškilo tik operacijos eigoje, galima kvalifikuoti gydytojo veiksmus kaip didelį neatsargumą. Tai reiškia, kad specialistas privalėjo numatyti tokią situaciją ir iš anksto gauti sutikimą būtent tokiems veiksams. Šioje byloje teismas nustatė, kad gauti sutikimą pasikeitusiam operacijos būdui buvo galima t.y.nebuvo būtinojo reikalingumo situacijos, tačiau medikas vienasmeniškai nusprendė, todėl jo kaltė nekvestionuojama. Tačiau reikia nepamiršti, kad sutikime parašyti žodžiai turi ypatingai svarbią reikšmę. Pavyzdžiui, jei sutikime bus parašyti žodžiai „numatoma atlikti“, situacijos vertinimas sušvelnėja, kadangi galima daryti prielaidą, jog konkreti operacija gali būti ne vienintelis

¹⁰ LAT 2005 m. kovo 30 d. Nutartis c.b. J. Raudonienė ir Z. Raudonis v. VŠĮ Vilniaus universiteto Santariškių klinikos, Nr. 3K-3-206/2005

būdas priklausomai nuo operacijos eigos. Tačiau jei sutikime yra įvardijama konkreti operacija, vertinimas be abejonės yra kategoriškas. Į tai atkreipti dėmesį turėtų asmenys, kurių pareiga yra rengti sutikimo tekstą, kadangi vienas vienintelis žodis, gali reikšti asmens kaltę.

Teisiškai reikšmingomis kaltės formomis civilinėje atsakomybėje yra tyčia ir didelis neatsargumas¹¹. Tačiau kalbant apie teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą, kalbame apie specifinę sritį, kuomet viena santykio šalis yra gerokai pranašesnė už kitą, todėl čia yra taikomi ypatingi profesinio atidumo reikalavimai, atsakomybę lemia mažiausias neatidumas, neapsižiūrėjimas arba net klaida. Šią specifiką apsprendžia gydytojo profesijos ypatumai, dėl kurių gydytojų atsakomybė pripažįstama viena iš profesinės atsakomybės rūšių. Profesinei atsakomybei būdinga tai, kad profesionalo veiksmai vertinami taikant griežtesnius atidumo, rūpestingumo, dėmesingumo, atsargumo standartus. Taip yra dėl to, kad atliekant veiksmus su asmens kūnu yra didelė rizika padaryti žalą, todėl menkiausia gydytojo klaida reiškia gydytojo kaltę.

Taip pat reikia paminėti, kad sprendžiant kaltės klausimą civilinėje teisėje vadovujamasi ne subjektyvia kaltės samprata, o objektyvia, kadangi civilinės atsakomybės pagrindinė funkcija yra kompensuoti patirtą žalą. Pažeidus neturtinę teisę, žala yra neapibrėžtas dydis, kadangi asmens išgyvenimai, patirtas skausmas nėra objektyviai pamatuojami. Todėl sprendžiant klausimą, ar yra kaltė, vadovujamasi protingumo, rūpestingumo, atidumo kriterijais, pagal kuriuos vertinamas žalą padariusio asmens elgesys.

Priežastinis ryšys

Pagal CK 6.247 str. priežastinio ryšio nustatymo civilinėje byloje procesą sąlygiškai galima išskirti į du etapus:

1. nustatomas faktinis priežastinis ryšys- sprendžiama, ar žalingi padariniai būtų atsiradę, jeigu nebūtų buvę neteisėto veikimo. Pavyzdžiui, jei asmeniui padaroma operacija be jo sutikimo ir neišaiškinus galimų padarinių, po kurios jo sveikatos būklė pablogėja. Ar atlikta operacija ir sveikatos būklės pablogėjimas yra susiję, ar ne? Ar atlikus tokią pačią operaciją prieš tai informavus pacientą, būtų kilę tokių pačių pasekmių, ar ne? O gal ta operacija visai būtų neatliekama? Tai nedaugelis iš klausimų, į kuriuo reikia ieškoti atsakymo nustatinėjant priežastinį ryšį tarp veiksmų ir pasekmių?
2. nustatomas teisinis priežastinis ryšys- sprendžiama, ar padariniai teisine prasme nėra pernelyg nutolę nuo neteisėto veikimo. Čia svarbus tiek faktinio priežastinio ryšio vaidmuo,

¹¹ Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius, LTU, 2004. P. 189

tiek laiko aspektas. Jei tarkim po atliktos operacijos asmuo jautėsi neblogai, nesiskundė, o tik vėliau jo sveikatos būklė pablogėjo. Laiko aspektu reikia įvertinti, per kokį laiko tarpą gali pasireikšti operacijos pasekmės, kokios jos gali būti, ar sveikatos būklės pablogėjimas gali būti atliktos operacijos pasekmė ar ne? Vadinasi nustatyti priežastinį ryšį yra be galo sudėtinga tais atvejais, kada pasekmės kyla ne tuoj pat po neteisėto veiksmo atlikimo, bet praėjus tam tikram laikotarpiui.

5. TEISĖS Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ GYNIMAS

Civilinių teisių apsaugos sistema užkerta kelią subjektinių teisių pažeidimui. Civilinių teisių gynimas- tai prievartos priemonių taikymas pažeidėjui siekiant atstatyti pažeistas teises ar/ ir nutraukti pažeidimą. Pagrindinis principas, kurį turi suvokti kiekvienas asmuo, yra tai, kad jis pats privalo aktyviai rūpintis savo teisėmis, o jeigu jos yra pažeidžiamos-jas taip pat aktyviai visomis teisėtomis priemonėmis ginti. Pagal tai, į kokias institucijas kreipiamasi, teisės gynimo būdai gali būti ikiteisminiai ir teisminiai. Teisės gynimo būdai gali būti klasifikuojami ir pagal tai, kokių tikslų siekiama ginant pažeistą teisę: atlyginti turtinę žalą, gauti neturtinės žalos kompensaciją, nutraukti atliekamus veiksmus, pažeidžiančius asmens turimą teisę ir pan. Taigi, šiame skyriuje ir norėčiau aptarti plačiausiai naudojamus teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynimo būdus, taip pat atkreipti dėmesį į šią teisę ginančias institucijas.

5.1 GYNIMO BŪDAI

CK 2.25 str. 6d. numato du teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynimo būdus- teisę reikalauti iš kaltų asmenų atlyginti turtinę ir neturtinę žalą. Toks teisių gynimo būdas yra numatytas ir CK 1.138str.6d. Kalbant apie turtinę ir neturtinę žalą reikia pabrėžti, kad tokios žalos padarymo atvejai gali būti labai įvairūs: be asmens sutikimo jam amputuojama galūnė ar kita kūno dalis, intervencija į žmogaus kūną atliekama asmeniui išsamiai nepaaiškinus galimų neigiamų padarinių ir po tokios intervencijos jų atsiranda, intervencija atliekama be visų reikiamų tyrimų ir pan. Skirtingų situacijų gali būti begalė, tačiau svarbu, kad tokiais veiksmais yra pažeista asmens turima teisė į jo kūno neliečiamumą ir vientisumą ir toks pažeidimas sąlygoja kaltų asmenų teisinę atsakomybę. Kitaip sakant privalu, kad būtų ne tik neteisėtas veiksmas, bet ir tai, kad kaltų pasekmės (turtinė ar neturtinė žala). Jei pasekmių nėra, nėra ir teisinės atsakomybės, vadinasi žala nekilo ir ji neatlyginama. Kaip jau kalbėjome anksčiau, tam kad, būtų galima reikalauti žalos atlyginimo, turi būti visos teisinės atsakomybės sąlygos.

Žala- tai asmens turto netekimas, turėtos išlaidos, negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jei nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Šiuo atveju kalbame apie turtinę žalą, kurią įvertinti pinigais nėra taip sunku, kaip kalbant apie neturtinę žalą. Taip pat civilinėje teisėje galiojantis visiško žalos atlyginimo principas numato, kad kiek tai leidžia atitinkamos situacijos aplinkybės, būtina kompensuoti visą patirtą turtinę žalą. Ji įvertinama pagal CK nuostatas ir atlyginama pilnai. Taigi dėl turtinės žalos dydžio nustatymo ir įvertinimo pinigine išraiška dažniausiai nekyla

didelių klausimų. Pavyzdžiui, dėl neteisėtų gydytojo veiksmų atliekant operaciją, kuriai nebuvo gautas sutikimas, asmuo mirė. Tai pačios skaudžiausios pasekmės, kokios tik gali būti. Turtinė žala, kuri gali būti išreikšta pinigine išraiška šioje situacijoje galėtų būti laidojimo išlaidos, paminklo pagaminimo ir pastatymo išlaidos ir t.t. Turtinė žala taip pat gali būti lėšos, išleisto medikamentams, papildomiems vizitams pas medikus, negautos pajamos taip pat įvertinamos pinigais ir kompensuojamos. Tačiau patirta neturtinė žala gerokai viršija turtinę, todėl svarbu aptarti, kuo remiantis ji yra apskaičiuojama.

CK 6.250 str. numato kas yra neturtinė žala- tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais. Atsižvelgiant į civilinėje teisėje galiojantį žalos atlyginimo pobūdį- gražinti asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei žala nebūtų buvusi padaryta, be abejonės nekyla klausimų, kad šiuo atveju neturtinės žalos tikslai yra kitokie nei turtinės. Juk negalima pinigais įvertinti ir visiškai kompensuoti emocinių būsenų, pablogėjusios gyvenimo kokybės, amputuotos galūnės ar net mirties. Todėl manyčiau, kad neturtinės žalos atlyginimo paskirtis yra bent simboliškai kompensuoti asmens patirtus dvasinius išgyvenimus, bei kiek tai įmanoma nuraminti nukentėjusį asmenį.

Taigi vis dėl to, kaip apskaičiuoti neturtinę žalą? Šis klausimas be abejo kyla visiems. Tačiau asmeniui, kuris gina savo pažeistą teisę visuomet kyla problema įvertinti savo patirtus išgyvenimus. Toks vertinimas priklauso teismo kompetencijai, tačiau prašydamas atlyginti žalą besikreipiantis asmuo privalo nurodyti jos dydį. Neturtinės žalos dydis turėtų būti tiesiogiai proporcingas buvusių ar galimų netekčių apimčiai. Analizuojant šį klausimą, reikia pastebėti, kad žmones, prašančius didelių neturtinės žalos sumų, veikia ir išorinė aplinka. Lietuvoje formuojasi tradicija iš gydymo įstaigų reikalauti didelių sumų. Marijampoliečių dvynukų byloje¹² buvo priteista kol kas didžiausia neturtinės žalos suma. Tai žmones skatina reikalauti vis didesnių sumų. Tačiau, kaip jau minėta, civilinėje teisėje nėra baudžiamosios funkcijos, ji neturi tikslo nubausti žalą padariusį asmenį. Tikslas yra kiek įmanoma labiau kompensuoti asmens išgyvenimus. Dar viena priežastis, kuri galėtų įtakoti neapgalvotų sumų reikalavimus- tai žyminio mokesčio nebuvimas. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme numatyta, kad pacientas arba jo mirties atveju įstatyme nurodyti asmenys atleidžiami nuo žyminio mokesčio mokėjimo. Reikia suprasti, kad bylinėjamosi dėl žalos atlyginimo, o ne tam, kad medikas, padaręs žalą būtų nubaustas.

¹² LAT 2005m. balandžio 18 d. nutartis c.b. L.Z., M.Z., V.Z.,G.Z. v. VŠĮ Marijampolės ligoninė, Nr. 3K-7-255/2005

CK numato kai kuriuos neturtinės žalos įvertinimo principus. Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį atsižvelgia į pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas svarbias konkrečiu atveju aplinkybes. Be visų jau minėtų kriterijų, teismas privalo vadovautis ir bendraisiais teisės principais- sąžiningumo, teisingumo ir protingumo. Visus aukščiau pateiktas aplinkybes galima būtų vadinti neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijais. Neturtinės žalos dydis išreikštas pinigais- yra bendrieji nuostoliai, kurių dydį nustato teismas vadovaudamasis neturtinės žalos nustatymo kriterijais. Tačiau nėra pateiktas išsamus ir baigtinis šių kriterijų sąrašas, todėl teismas turi teisę pripažinti ir kitus tokio pobūdžio kriterijus atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes.

Kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą kyla natūralus klausimas, jei asmeniui nepadaryta turtinė žala, arba ji yra pakankamai nedidelė, tai neturtinė žala atlyginama ar ne? Toks klausimas kyla neatsitiktinai, kadangi daugumoje bylų neturtinės žalos dydžio nustatymas tampriai susijęs su turtinės žalos klausimu. Tačiau mes kalbame apie teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimus. Ši teisė pati savaime yra asmens turima neturtinio pobūdžio teisė. Todėl ją pažeidus, natūralu, kad kyla daugiau neturtinio pobūdžio pasekmių, nei turtinio. Remiantis LAT formuojama teismo praktika, atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos padarymo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu su turtine atsakomybe, tiek atskirai. Ginant savo pažeistą teisę ikiteisminėse institucijose, neturtinės žalos dydis yra ribojamas. Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatyme yra nuostata numatanti maksimalią neturtinės žalos reikalavimo ribą- 50 minimalių mėnesinių algų. Toks ribojimas manyčiau yra dėl to, kad asmens sveikatos priežiūros įstaigos draudžia savo civilinę atsakomybę ir reikalaujant didesnių sumų iškiltų grėsmė šių įstaigų tolesniam veikimui. Tačiau perdavus ginčą dėl turtinės žalos spręsti teismui, šis jau nėra saistomas ribomis. Teismas vadovaujasi CK nuostatomis, reglamentuojančiomis neturtinės žalos nustatymo dydį. Taip yra todėl, kad teismas turi diskrecijos teisę įvertinęs visas svarbias konkrečiu atveju aplinkybes nuspręsti, koks turėtų būti neturtinės žalos atlyginimas, kad jis optimaliausiai atitiktų patirtų išgyvenimų apimtį ir atliktų objektyvią žalos kompensavimo funkciją.

Dar vienas klausimas susijęs su neturtinės žalos atlyginimu yra tas, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais. Reikia pasakyti, kad ginant teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą tiek CK, tiek ir kiti įstatymai numato neturtinės žalos atlyginimą. Tai susiję ir su tuo, kad neturtinė žala yra atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta asmens sveikatai. Reikia pasakyti, kad neigiami emociniai išgyvenimai patys savaime nesudaro pagrindo atlyginti neturtinę žalą. Todėl neturtinė žala paprastai siejama su konkrečių įstatymo saugomų vertybių, ypač asmeninių neturtinių vertybių, pažeidimu. O teisės pažeidimas reiškia, kad turi būti visos sudėtinės pažeidimo

dalys, t.y. neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys bei žala. Taigi pažeidus teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą galima reikalauti tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimo. Dažniausiai žmonės, kurių teisės yra pažeistos žino, kad jiems padaryta žala turi būti kompensuota, tačiau jie nežino nei kur kreiptis, nei kas jiems tokią žalą turi atlyginti (daktaras, gydymo institucija, savivaldybė, sveikatos ministerija ar pan.?) Kas turi būti atsakomybės subjektas? Natūralu, kad jei asmuo nukentėjo nuo neteisėtų mediko veiksmų, tai jis mano, kad būtent tas asmuo ir atlygins jam padarytą žalą. Tačiau taip yra ne visada.

LAT yra pasisakęs dėl atsakomybės už žalą, padarytą paciento sveikatai „Sprendžiant klausimą dėl atsakomybės už žalą, padarytą pacientui, t.y. nustatant, kas yra konkrečiai- ar gydytojas asmeniškai, ar juridinis asmuo- gydymo įstaiga- turi atsakyti, pagrindinę reikšmę turi aplinkybė, kas ir už kokias lėšas teikė sveikatos priežiūros paslaugas. Jeigu šias paslaugas teikė ne privati sveikatos priežiūros įstaiga, o valstybės ar savivaldybės asmens sveikatos priežiūros ar visuomenės sveikatos priežiūros viešoji ar biudžetinė įstaiga, o paslaugos buvo apmokamos iš privalomojo sveikatos draudimo fondo ar valstybės (savivaldybė) biudžeto lėšų, tai tokiu atveju teisiniai santykiai susiklosto tarp paciento ir atitinkamos sveikatos priežiūros įstaigos. Atsakomybės subjektas tokiu atveju yra sveikatos priežiūros įstaiga, kaip juridinis asmuo, o ne asmeniškai gydytojas“¹³. Taigi pažeidimu padarytą žalą atlygina sveikatos priežiūros įstaiga, kuri atlyginusi žalą, įgyja regreso teisę reikalauti atitinkamos sumos iš žalą sukėlusio gydytojo. Dar vienas aspektas, kuris svarbus atlyginant tiek turtinę, tiek neturtinę žalą, yra sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės draudimas. Taigi jei sveikatos įstaiga yra apsidraudusi, tuomet susidaro dvejopas žalos atlyginimo santykis- tarp asmens patyrusio žalą ir asmens sveikatos priežiūros įstaigos ir tarp asmens sveikatos priežiūros įstaigos bei draudimo bendrovės. Pirmu atveju yra deliktinė atsakomybė, antruoju- sutartinė. Todėl draudimo bendrovė, kompensuoja tik tokią žalą, kuri atsirado įvykio, numatyto draudimo sutartyje pagrindu ir tik tokiai sumai, kuri yra numatyta draudimo sutartyje. Vadinasi jei atlygintina suma yra didesnė, tai skirtumą turi padengti asmens sveikatos priežiūros įstaiga. Gali atsitikti ir taip, kad konkretus įvykis, dėl kurio atsirado žala, nėra numatytas draudimo sutartyje, tuomet visa kompensuotina suma yra asmens sveikatos priežiūros įstaigos pareiga.

Aptarus žalos (tiek turtinės, tiek neturtinės) atlyginimo klausimą, kaip pagrindinį asmens teisės š kūno neliečiamumo ir vientisumo gynimo būdą, reikia paminėti, kad tai ne vienintelis būdas ginti pažeistą teisę. Šią teisę galima ginti ir kitais CK numatytais būdais: reikalauti uždrausti atlikti

¹³ LAT 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c.b. L. Sandienė v. Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė, Nr. 3K-3-1140/2001

tam tikrus veiksmus, galinčius pažeisti šią teisę, reikalauti nutraukti neteisėtus veiksmus. Tačiau šie būdai nėra plačiai paplitę ir praktiškai kalbant apie teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą yra tik teorinio pobūdžio. Atsižvelgiant į tai, kad teismų praktikos yra be galo mažai, vos viena kita byla, dažniausiai žmonės, besikreipiantys dėl pažeistos teisės, siekia padarytos žalos atlyginimo. Tačiau nuolat augant susidomėjimui savo teisėmis tikiu, kad šie būdai taip pat garantuos asmenims, kad jų turimos teisės bus efektyviai ginamos. Įgyvendinti CK 1.138 str.numatytus būdus galima pavyzdžiui siekiant nutraukti medicininį bandymą, uždrausti atlikti operaciją ir pan. Tačiau visais atvejais turi būti pakankamas ir pagrįstas pagrindas taikyti tokius veiksmus. Pavyzdžiui turi būti reali grėsmė, kad atlikus operaciją, asmens sveikatai kils pavojus, o informacija apie pasekmes nebuvo pateikta laiku. Asmuo pasirašė sutikimą ir dėl vienokių ar kitokių priežasčių yra priverstas kreiptis į teismą, kad tokie veiksmai būtų nutraukti ar uždrausti.

Įstatymuose numatyti pažeistų teisių gynimo būdai turi būti naudojami tik tam, kad būtų galima kuo maksimaliau apsaugoti turimas teises, bei kompensuoti patirtą skriaudą. Todėl prieš naudodamiesi vienu ar kitu numatytu pažeistų teisių būdu, asmenys privalo suprasti, kad tai ne baismės siekimas, o kuo įmanoma teisingesnis padėties ištaisymas. Kalbant apie teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą, galima paminėti dar vieną gynimo būdą, kuris galėtų būti pavadintas prevenciniu. Pavyzdžiui asmuo kreipiasi pas gydytoją, jam paskiriamos tam tikros procedūros, tyrimai ar pan. Gydytojas minimaliai pateikia informaciją apie numatomas gydymo priemones, tačiau asmuo vis dėl to net ir prašydamas ar reikalaudamas negali gauti suprantamos, rūpimos ir reikšmingos informacijos. Jeigu asmuo nepasirašys paciento valios išreiškimo, jam medicininė pagalba visai nebus suteikta. Ką daryti? Kaip gauti reikiamą informaciją? Galimas būdas yra kreiptis į teismą dėl įpareigojimo. Tuomet teismas priimdamas sprendimą gali įpareigoti mediką suteikti visą informaciją tiek raštu, tiek žodžiu, suprantamai ir aiškiai. Toks būdas turėtų, kaip jau minėjau, ir prevencinę reikšmę. Nenorint gaišti laiko teismuose, medikai stengtųsi aktyviai vykdyti savo pareigas, bendradarbiauti su besikreipiančiais į juos asmenimis ir pan.

5.2 TEISĘ REIKALAUTI ŽALOS ATLYGINIMO TURINTYS ASMENYS

Vis daugiau žmonių patyrę žalą dėl savo teisių pažeidimų kreipiasi į įvairias institucijas apskųsdami vienokius ar kitokius sprendimus bei veiksmus. Šiame skyriuje norėčiau aptarti kai kurias problemas, kurios susijusios su asmenimis, patyrusiais žalą nors ir netiesiogiai pažeidžiant jų teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą, tačiau siekiančiais, kad jų patirta žala būtų atlyginta.

Paprastai bendroji taisyklė visose šalyse yra tokia, kad asmuo, kurio teisė yra pažeista turi galimybę ją ginti ir reikalauti atlyginti žalą. Jei asmuo yra nepilnametis ar neveiksnus bei ribotai veiksnus, jo teises gina atstovas. Atstovais gali būti tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai. Tokie asmenys veikia atstovaujamojo vardu ir jo interesais. Šiuo atveju problemų nekyla, kadangi žala atlyginama žalą patyrusio asmens interesais ir jo naudai. Vadinasi tiek pats nukentėjęs asmuo tiek jo atstovai gali pareikšti ieškinį teisme, reikalaudami atlyginti žalą, tiek ginti pažeistą teisę kitose institucijose.

Tačiau kyla problema, kai kalbame apie trečiuosius asmenis, kurie patiria neigiamą poveikį dėl jų artimiesiems padarytos žalos. Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatyme bei CK numatyti asmenys, kurie gali reikalauti atlyginti žalą atsiradusią dėl jų artimųjų mirties. „Žala atlyginama pacientui, o jam mirus- mirusiojo išlaikomiems arba jo mirties dieną turėjusiems teisę gauti jo išlaikymą mirusiojo nepilnamečiams vaikams, sutuoktiniui, nedarbingiems tėvams ir kitiems faktiniams nedarbingiems išlaikytiniams bei mirusiojo vaikui, gimusiam po jo mirties.“ Taigi pateiktas galutinis sąrašas asmenų, kurie gali prašyti atlyginti žalą, patirtą dėl artimojo asmens mirties. Tokie asmenys turi teisę gauti ir neturtinės žalos atlyginimą. Tačiau kaip yra tada, kuomet asmuo, kurio teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidžiama, bet jis nemiršta, tačiau jo sveikata yra stipriai sutrikdyta ir gyvenimo kokybė gerokai suprastėjusi. Ar tuomet tik pats asmuo gali gauti žalos atlyginimą, ar vis dėl to ir nemažai patyrę jo artimieji taip pat turi teisę gauti neturtinės žalos kompensaciją? Šis klausimas pakankamai opus ir keliantis nemažai diskusijų. Taip yra todėl, kad realiai įstatymai yra kategoriški, niekur nepavyko rasti bent panašių nuostatų, kurios leistų daryti tokią prielaidą. Tačiau remiantis protingumo kriterijumi, artimieji taip pat patiria didelį emocinį stresą, dvasinius išgyvenimus dėl padaryto teisės pažeidimo, bei kilusių neigiamų pasekmių. Galbūt galima sakyti, kad reali turtinė žala jiems ir nepadaryta, tačiau asmeniniai išgyvenimai kai kuriais atvejais būna labai skaudūs.

Šio klausimo aptarimą paaštrina dar vienas argumentas. Tam, kad būtų galima reikalauti atlyginti žalą, būtinos visos teisinės atsakomybės sąlygos. Taigi reikėtų gerokai plačiau interpretuoti priežastinio ryšio aiškinimą. Tretiesiems asmenims atsiradusios pasekmės turėtų būti siejamos tiek su neteisėtais veiksmais, tiek su konkrečiam asmeniui padaryta tiesiogine žala, bei su trečiojo asmens patirta netiesiogine žala. Vadinasi reikėtų taikyti ne tiesioginio priežastinio ryšio teoriją, bet kartu ir netiesioginio priežastinio ryšio teoriją. Ar teisė tai leidžia? Kai kurie mokslininkai ir teisininkai praktikai tokią situaciją skaido į dvi dalis. Sakoma, kad atsiranda du savarankiški teisiniai santykiai. Vienu atveju, tiesiogiai žalą patyrusio asmens santykis su pažeidėjo neteisėtais veiksmais. Kitu atveju, visiškai atskiras pažeidėjo neteisėtų veiksmų santykis su trečiojo asmens patirtomis pasekmėmis.

Dar vienas argumentas kodėl trečiasis asmuo negali reikalauti atlyginti žalą, kai asmuo nukentėjo tačiau nemirė. Civilinė teisė deklaruoja visiško nuostolių atlyginimo principą. Šiuo atveju patirta žala kompensuojama tiesiogiai ją patyrusiam asmeniui. Jeigu būtų kompensuojama ir trečiojo asmens patirta žala tuo pačiu metu, antroji šalis atsidurtų gerokai blogesnėje padėtyje. Būtų įgyvendintas ne tik kompensavimo tikslas, tačiau ir realizuojama ir baudžiamoji funkcija, kuri yra savo pobūdžiu visiškai nesuderinama su civilinės teisės principais.

Kalbant apie žalos atlyginimą pažeidžiant teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą, toks pažeidimas yra padaromas tik konkretaus asmens kūnui bei jo sudėtinėms dalims. Tik tiesioginis poveikis asmens kūnui sukelia būtent jo organizmui nepageidaujamas reakcijas, bei būtent jo neturtinė teisė yra pažeista. Todėl žala ir turi būti atlyginama būtent tam konkrečiam asmeniui.

Taigi kalbant apie teisę turintiems asmenis reikalauti, kad jų patirta žala būtų atlyginama, manyčiau, kad įstatymai ir CK nustato galutinį tokių asmenų sąrašą. Jei būtų viename teisiniame santykiyje du ar daugiau asmenų, siekiančių žalos atlyginimo, būtų pažeista civilinėje teisėje vyraujanti teisių ir pareigų pusiausvyra.

5.3 TEISĖ Į KŪNO NELIEČIAMUMĄ IR VIENTISUMĄ GINANČIOS INSTITUCIJOS

Kai pažeidžiama asmens turima teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą, žmogus susiduria su dar viena problema- kur kreiptis, kam skųstis? Todėl ši darbo dalis skirta aptarti institucijas, kurios tiria pažeidimus, susijusius su paciento teisėmis, į kurių sritį neabejotinai įeina ir daugelis teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimų. Vienintelė gerai žinoma institucija ginanti visų asmenų teises yra teismas. Žmonės mano, kad tik kreipdamiesi į teismą jie geriausiai įgyvendins savo teisę į pažeistos teisės gynybą, tačiau dažnai, didelis teismo darbo krūvis lemia ilgus bylos nagrinėjimo terminus, taip pat toks procesas reikalauja nemažai lėšų (išlaidos advokato pagalbai apmokėti ir t.t.). Tačiau reikia paminėti, kad yra ir kitokių būdų: tai susitarimas geruoju (derybos), kreipimasis į ikiteismines ginčų nagrinėjimo institucijas ir tik po to į teismą. Reikia pasakyti, kad kreipimasis į ikiteismines institucijas nereikalauja daug lėšų bei laiko. Reikia tik surašyti pagrįstą skundą ir nunešti reikiamai institucijai. Visais atvejais skundas visapusiškai tiriamas ir surašomas motyvuotas atsakymas pareiškėjui. Gali atsitikti ir taip, kad išnagrinėjus skundą ikiteisminėje institucijoje bus išspręstas ginčas iš esmės ir nereikės kreiptis į teismą. Tačiau jei gautas atsakymas netenkina, galimybė kreiptis į teismą ir ginti savo pažeistą teisę teisme visuomet išlieka.

Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas numato, kad iš pradžių nepasitenkinimą reikėtų išreikšti gydymo įstaigai. Jei gydymo įstaigos atsakymas netenkina, tuomet yra skirtingi tiesos ieškojimo būdai:

- Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija (Sveikatos ministerija);
- Valstybinio medicininio audito inspekcija;
- Teismas.

Problema galima įvardinti tai, kad įstatymas konkrečiai nenumato tolesnės kreipimosi dėl savo pažeistos teisės eigos. Todėl dažniausiai gavę nepatenkinamą atsakymą arba jo visai negavę iš gydymo įstaigos, žmonės kreipiasi tiesiai į teismą.

Kita vertus čia kalbama tik apie nedidelę dalį asmenų, kurie vis dėl to išdrįsta ginti savo pažeistą teisę. Tačiau daugelis pažeidimų taip ir lieka nežinomi ir neabejotinai neišspręsti. Tai lemia keletas priežasčių:

- Žmonės ne visuomet gerai žino savo teises bei būdus jas apginti. Dažnai tokios teisės kaip teisė į informuotą asmens sutikimą, pasirinkimo laisvę, dalyvavimą mokymo procese ir medicinos bandymuose dažnai lieka tik įstatymo puslapiuose. Svarbu paminėti, kad nėra jokios statistikos ar žmonių kreipiasi, kaip dažnai ir pan., jau nekalbant apie teismų praktiką, kurios yra tik pavienės bylos.
- Visuomenei būdingi stereotipai, kad Lietuvoje sunku laimėti tokią bylą, ji atrodo ilga, varginanti ir brangi. Sukasi uždaras ratas: pacientai nesikreipia į teismą, nes nemato konkrečių sėkmingų pavyzdžių, o šie neįmanomi be aktyvaus savo teisių gynimo.

Šiame darbo skyriuje norėčiau apžvelgti institucijas, kurios gina asmenų interesus, kurių kaip pacientų, specifinės teisės yra pažeistos. Rašant šį darbą, teko nemažai laiko praleisti ieškant konkrečių atvejų, bylų, straipsnių, kuriuose būtų bent žodelis kitas apie teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimus, gynimo būdus, jų specifiką ir pan. Ir rezultatas tikrai nebuvo labai gausus. Dažniausiai teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą yra pažeidžiama negavus asmens sutikimo atlikti su jo kūnu vienokius ar kitokius veiksmus, arba toks sutikimas turi trūkumų (informavimo stoka, nėra parašų, nėra antspaudų ir pan.). Natūralu, kad asmuo, kuris, tarkim, nebuvo informuotas apie atliekamos kokios nors procedūros žalingus padarinius, vėliau pajutęs neigiamą poveikį savo sveikatai ar gyvenimo kokybei, ima ieškoti asmenų, kaltų už padarytą žalą. Todėl labai aktualu žinoti į kurią instituciją reikėtų kreiptis.

LR sveikatos priežiūros įstaigų įstatymo 52 str. numato institucijas, kurios atlieka sveikatos priežiūros įstaigų kontrolę:

„52 straipsnis. Įstaigų teikiamų paslaugų valstybinė kontrolė

1. Įstaigų, neatsižvelgiant į jų nuosavybės formą, teikiamų paslaugų valstybinę kontrolę atlieka:

1) sveikatos apsaugos ministro paskirti pareigūnai;

2) Valstybinė medicininio audito inspekcija - asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo, kokybės (tinkamumo) ir ekonominio efektyvumo valstybinę kontrolę;

3) Valstybinė ir teritorinė ligonių kasos - asmens sveikatos priežiūros paslaugų, apmokamų iš privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto, kiekio ir kokybės kontrolę ir privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšų naudojimo finansinę bei ekonominę analizę įstaigose, kurios sudariusios sutartis su teritorinėmis ligonių kasomis dėl paslaugų teikimo ir kompensavimo;

4) Lietuvos medicinos etikos komitetas - asmens sveikatos priežiūros įstaigos teikiamų paslaugų atitikimo medicinos etikos reikalavimams valstybinę kontrolę;

5) Valstybinė visuomenės sveikatos priežiūros tarnyba - paslaugų, teikiamų visuomenės sveikatos priežiūros įstaigose, prieinamumo, tinkamumo ir efektyvumo valstybinę kontrolę, sveikatos priežiūros, švietimo, socialinės globos ir rūpybos įstaigų valstybinę visuomenės sveikatos saugos kontrolę.

2. Valstybinė paslaugų kontrolė sveikatos priežiūros įstaigose, kurių steigėjai yra Krašto apsaugos ar Vidaus reikalų ministerijos, atliekama Vyriausybės ar jos įgaliotų institucijų nustatyta tvarka.“

Taigi visos šios įstaigos tiria jų kompetencijai priskirtus skundus. Tačiau jei asmuo nežino, kuriai įstaigai konkrečiai paduoti skundą, skundas gali būti perduodamas Sveikatos ministerijai, kuri persiunčia jį pagal kompetenciją atitinkamai institucijai.

Kalbant apie teisės į kūno neliečiamumo ir vientisumo pažeidimų nagrinėjimą reikia pasakyti, kad numatyta ikiteisminė pažeistos teisės gynimo ir nagrinėjimo tvarka nėra privaloma. Todėl asmuo gali rinktis, ar kreiptis į ikiteisminio nagrinėjimo instituciją ar tiesiai į teismą. Aktualus klausimas yra tas, kad žmonės paprastai nežino, kad egzistuoja tokios ikiteisminės institucijos, todėl renkasi teisminį pažeistų teisių gynimo būdą. Manychiau, kad tiek įstatymuose, tiek žiniasklaidos priemonėse reikėtų kalbėti daugiau dėmesio skirti pažeistų teisių gynimo būdams. Net aktyviai besidominčiam bei renkančiam informaciją asmeniui sunku susivokti, kokios institucijos tiria skundus, kokias galias jos turi ir ar tai iš viso efektyvus pažeistų teisių gynimo būdas.

Institucijas, kurios tiria skundus dėl teisių pažeidimų, galima sugrupuoti taip:

- Sveikatos priežiūros įstaigos administracija;
- LR Sveikatos apsaugos ministerija;
- Valstybinė medicininio audito inspekcija;
- Valstybinė ir teritorinės ligonių kasos;
- Nevyriausybinių organizacijų;

- Apylinkės teismas¹⁴

Taigi toliau norėčiau plačiau atskleisti kokios pagrindinės institucijos nagrinėja skundus dėl pažeistų teisių, kokių priemonių jos gali imtis, kokie terminai jas saisto

Manydamas, kad jo teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą yra pažeista, asmuo turėtų kreiptis į tos sveikatos priežiūros įstaigos vadovą, dėl kurios darbuotojų kaltės asmuo patyrė neigiamas pasekmes. Pradžiai reikėtų apsiriboti konkrečiau skyriaus vadovu, aptarti su juo kilusias problemas ir galimus sprendimo variantus. Jei skyriaus vadovo atsakymas bei pasiūlymai netenkina, tuomet problemą reikėtų bandyti spręsti su sveikatos priežiūros įstaigos vadovu. Sveikatos priežiūros įstaigos vadovas per įmanomai trumpiausią laiką, bet ne vėliau kaip per 5 dienas privalo išnagrinėti kreipimąsi ir raštu pranešti apie nagrinėjimo rezultatus. Taigi įstatymas nenumato, kokia forma asmuo turi kreiptis į asmens priežiūros įstaigos vadovą- raštu ar žodžiu? Remiantis protingumo kriterijumi, manytina, kad abi formos yra leistinos, tačiau rekomenduotina rašytinė forma. Tuomet skundas turi būti užregistruotas ir terminas pateikti atsakymą yra aiškus. Kadangi kreipiantis žodžiu asmuo gali netekti tam tikrų garantijų: kad jo skundas iš viso bus nagrinėjamas, kad jis laiku gaus atsakymą ir pan. Todėl teisiškai patogesnė forma yra skundas, pateikiamas asmens sveikatos priežiūros įstaigos vadovui, raštu. Taigi, praėjus terminui turi būti pateiktas vadovo atsakymas, kuriame turėtų būti problemos esmė, jos sprendimo variantai, priemonės, kurių buvo imtasi, kad būtų pašalintos nepatogumus sukėlusios priežastys. Jeigu vadovo atsakymas netenkina asmens padavusio skundą interesų, arba nustatoma, kad toks skundas yra nepagrįstas, tuomet asmuo turi galimybę rinktis- kreiptis į teismą ar į kitą ikiteisminę instituciją.

Taigi paprasčiausias variantas, norint apginti savo pažeistą teisę ne teismine tvarka, yra nunešti ar išsiųsti savo skundą Sveikatos apsaugos ministerijai, kuri arba pati tiria skundo aplinkybes, arba perduoda skundą tirti kitai institucijai pagal kompetenciją. Tai dažniausiai būna Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija (toliau Komisija) arba Valstybinė medicininio audito inspekcija (toliau Inspekcija).

Komisija yra ikiteisminė institucija, nagrinėjanti ginčus dėl pacientams padarytos žalos atlyginimo, išskyrus ginčus, kylančius iš civilinės atsakomybės draudimo santykių. Ji sprendžia skundo pagrįstumo klausimą- ar buvo padaryta žala, jei taip- kokio dydžio kompensacija priklauso žalą patyrusiam asmeniui. Komisija sprendimą priima ne vėliau kaip per du mėnesius nuo pareiškimo pateikimo dienos. Apie sprendimą pranešama visiems suinteresuotiems asmenims. Reikia būtinai paminėti, kad Komisija nustato ne tik patirtos turtinės žalos dydį, bet įvertina ir

¹⁴ Damijonaitė A., Letukienė N. Pacientų teisės ir sveikata. Vilnius, Kronta, 2003. P. 66

neturtinės žalos atlyginimą. Atrodo, kad nagrinėjimo terminai nėra ilgi, nustatomas atlyginamos žalos dydis, taip pat sprendžiami kiti aktualūs klausimai, tačiau viena didelė problema vis dėl egzistuoja. Tam, kad būtų galima pareiškimą ar skundą adresuoti Komisijai, turi būti pridėtas sveikatos priežiūros įstaigos vadovo atsakymas dėl pareiškėtų pretenzijų. Jei tokio atsakymo nėra, Komisija pareiškimo nenagrinėja. Kaip jau minėjau, nėra konkrečiai nustatyta, kokia forma asmuo turi kreiptis į sveikatos priežiūros vadovą, tai taip pat sudaro kliūčių gauti jo atsakymą. Tačiau jei toks vadovo atsakymas yra, Komisija išnagrinėjusi skundą priima sprendimą. Komisijos sprendimai sveikatos priežiūros įstaigoms yra privalomi. Bet kuri šalis, nesutinkanti su priimtu Komisijos sprendimu per 30 dienų nuo sprendimo gavimo dienos gali kreiptis į teismą. Tačiau jei nei viena šalis per numatytą terminą į teismą nesikreipia, o sveikatos priežiūros įstaiga nevykdo Komisijos sprendimo, kas tuomet? Komisijos nustatytą ir sprendime nurodytą turtinio pobūdžio kompensaciją galima vykdyti CPK numatyta tvarka, tačiau neturtinio pobūdžio įpareigojimais lieka neįvykdyti. Tai taip pat neišskumų kelianti nuostata, kurios sprendimo variantas nėra aiškiai pateiktas nei Komisijos nuostatuose, nei Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatyme, nei CK normose. Galima daryti išvadą, kad asmuo gali kreiptis į teismą ir po termino praleidimo, tačiau tuomet jis turi nurodyti pateisinamas priežastis, tam kad terminas būtų atnaujintas.

Kai nėra sveikatos priežiūros įstaigos vadovo atsakymo Komisija pareiškimo nenagrinėja. Tuomet galima kreiptis į dar vieną instituciją, kuri tiria skundus dėl pažeistų asmens teisių-Inspekciją. Ši institucija nuo skundo gavimo dienos per 20 darbo dienų priima sprendimą, terminas gali būti pratęstas, bet ne ilgiau nei dar 10 darbo dienų. Vadinais maksimalus terminas, per kurį Inspekcija išnagrinėja asmens skundą bei priima sprendimą yra 30 darbo dienų. Inspekcija turi teisę gauti visą jai reikiamą informaciją, taip pat gali skirti ekspertizes žalingiems padariniams įvertinti. Inspekcija nustačiusi pažeidimus įpareigoja sveikatos priežiūros įstaigas imtis priemonių jiems ištaisyti bei kontroliuoja kaip tokios priemonės yra vykdomos. Atskirų duomenų kiek konkrečiai buvo gauta skundų dėl teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą surasti nepavyko, tačiau bendrą skundų skaičių iliustruoja priedas Nr.1 . 2005m. buvo 2629 įstaigos (ir valstybių savivaldybių, ir privačių sveikatos priežiūros įstaigų), kurios pateko į Inspekcijos veiklos sferą. Vadinas dėl įvairių pažeidimų šiose įstaigose galima kreiptis į Inspekciją. Dar viena statistika, rodanti, kad žmonės vis aktyviau gina savo pažeistas teises pateiktas priede Nr.2 . Tai duomenys apie atliktus patikrinimus (kontroles). Taigi matomas besikreipiančiųjų skundų skaičiaus augimas. Neplaninės kontrolės iliustruoja tyrimus, atliktus pateiktų skundų pagrindu. Priede Nr.3 yra pateikti duomenys apie atliktų kontrolių pasiskirstymą Lietuvos miestų atžvilgiu. Taigi nors ir nelabai gausi statistika, tačiau ji rodo, kad žmonės vis aktyviau gina savo teises ikiteisminėse institucijose. Taip pat pagal

Inspekcijos turimus 2005m. duomenis (Priedas Nr. 4) išskiriamos dvi grupės priežasčių, kurios lemia atsiradusią žalą. Taigi 62,2% atvejų žala atsiranda dėl teisės aktuose nustatytų reikalavimų pažeidimų, o 66.9% atvejų- sveikatos priežiūros veiklos organizavimo ir valdymo trūkumų (įstaigų kokybės vadybos dokumentuose nenurodomi atsakingi vykdytojai, priemonės, medicininiai dokumentai, laiko reikalavimai). Šiais metais Inspekcijos duomenimis atliktų kontrolių bus 10% daugiau nei pernai. Kreipimusi gausa- tai yra demokratėjimo proceso žymuo. Žmonės nenutyli, jie tapo aktyvesni. Paprastai visiškai nepagrįstų skundų Inspekcijos turimais duomenimis yra labai nedidelis procentas, todėl kuo daugiau skundų, tuo daugiau tikimybės, kad išsiaiškinus žalos kilimo priežastis, bus imtasi efektyvių priemonių joms pašalinti. Inspekcija, išsiaiškinusi grubius medikų pažeidimus turi teisę rekomenduoti profesinės kompetencijos įvertinimo komisijai sustabdyti medicinos įstaigos licenciją. Tokios kraštutinės priemonės taikomos neeilinių pažeidimų atvejais, kuomet medikų kaltė yra neabejotina ir paprastai pasireiškia didelis neatsargumas, sukiantis itin skaudžias pasekmes. 2005m. Inspekcija rekomendavo sustabdyti licencijas 9, o 2006m. 6 sveikatos priežiūros įstaigoms.

Tai pagrindinės institucijos, į kurias dažniausiai kreipiamasi dėl pažeistų pacientų teisių. Jos be abejonės taip pat aktualios ginant teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą, kadangi ši teisė yra susijusi su daugeliu kitų pacientų teisių. Taip pat jos pažeidimai daugeliu atvejų pasireiškia sveikatos priežiūros srityje.

Aptarus ikiteismines teisių pažeidimų nagrinėjimo institucijas pereikime prie teismo pažeistų teisių gynimo būdo. Teisme galima ginti visas teises, tačiau tam, kad būtų jas ginti, kai kurios teisės numatomas privaloma ikiteisminė procedūra. Teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimo atveju, tokia ikiteisminė procedūra nėra privaloma, todėl, kad tas teises, kurios numatytos Konstitucijoje galima ginti tiesiogiai teisme. Ikiteisminis ginčų nagrinėjimas šiuo atveju numatomas kaip alternatyvus būdas, kurį asmuo turi galimybę pasirinkti. CK taip pat numato, kad Kodekse numatytas pažeistas teises gina teismas. Teismui pateikiamas ieškiny, nurodomi reikalavimai, pateikiami rašytiniai įrodymai ir t.t. Teismas įvertina visas svarbias bylai aplinkybes ir priima sprendimą. Kalbant apie neturtinės teisės gynimą teisme, reikia akcentuoti keletą dalykų. Pirmia, tokios kategorijos bylose dažniausiai reikalingos specialios žinios, kadangi dažniausiai prašoma atlyginti neturtinę žalą: skiriamos ekspertizės asmens būsenai nustatyti, vertinamas atsiradusios žalos pavojingumas ir t.t. Antra, teismas turi diskrecijos teisę nustatyti neturtinės žalos dydį. Būtina smulkmeniškai išanalizuoti konkrečią situaciją, kadangi sprendimas liečia ypatingai teisės saugomą asmens neturtinę vertybę. Dėl minėtų aplinkybių teismo procesas dažniausiai būna pakankamai ilgas. Jeigu prieš kreipiantis į teismą asmuo pasinaudotų jam suteikta galimybe kreiptis į

ikiteismines institucijas, teismo darbas taptu lengvesnis, kadangi dauguma aplinkybiu jau butu visapusiškai ištirtos, jeigu reikalinga-atliktos ekspertizės ir teismui reiketu tik ivertinti pateiktus įrodymus bei suformuluoti sprendimą. Taigi didelė dalis veiksmu, kuriuos kreipiantis į teismą vis dėl to gali atlikti ikiteisminės institucijos, palengvintu teismo darbą ir sutrumpintu tokiu bylu nagrinėjimo terminus.

6. IŠVADOS

1. Teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą-tai asmeninė neturtinė teisė, įtvirtinanti asmens teisę spręsti dėl bet kokių veiksmų atlikimo su jo kūnu. Jos įtvirtinimas teisės aktuose rodo asmeninių neturtinių teisių apsaugos įtvirtinimą aukščiausiu lygiu.
2. Istorinė teisės į asmens kūno neliečiamumą ir vientisumą raida atskleidžia asmens kaip vertybės pripažinimą. Asmens kūno „sudaiktinimas“, jo traktavimas kaip vienos iš nuosavybės rūšių, perauga į asmens, kaip vertybės vertinimą. Pripažįstamas kiekvieno asmens kūno autonomiškumas, galimybė savarankiškai spręsti visus klausimus, susijusius su bet kokių veiksmų atlikimu.
3. Kintantis asmens ir mediko santykis iliustruoja sumažėjusią dominuojančios šalies (specialisto) galimybę piktnaudžiauti turimomis teisėmis. Paciento teisė nuspręsti ne tik pirminėje gydymo stadijoje (atėjus pas mediką), bet ir dalyvaujant gydymo eigoje, įpareigoja abi santykio šalis nuolatos palaikyti bendradarbiavimo atmosferą.
4. Sutikimo procedūros nustatymas nereiškia, kad atsakomybė perkeliama sutikimą davusiam asmeniui, kadangi santykio šalių specifika lemia, jog mediko atsakomybė- tai viena iš profesinės atsakomybės rūšių, kurioms taikomi ypatingai griežti reikalavimai.
5. Visapusiško informuotumo sąlygos analizė atskleidžia aspektus, kurie turėtų būti tobulinami. Informacijos stoka, pateikimo forma, išsamumas, suprantamumas-tai teisės aktuose numatyti reikalavimai, todėl rekomenduotina, kad būtų sukurtas tuos teisės aktus įgyvendinančių priemonių mechanizmas. Įstatymų keliamų reikalavimų aptarimas kolektyvuose, mokymai, seminarai, konferencijos- tai priemonės, kurios padėtų asmenims, kurių pareiga suteikti kuo išsamesnę, visapusiškesnę informaciją, įsisavinti šios pareigos svarbą. Nuo pateiktos informacijos priklauso asmens apsisprendimas.
6. Gavęs informaciją ir turintis nuspręsti dėl invazijos į savo kūną asmuo susiduria su laiko problema. Skubinimas, raginimas pasirašyti neretai lemia tai, kad dokumentas net neperskaitomas. Siūlyčiau šį klausimą spręsti teisės aktuose numatant, kad asmeniui suteikiama teisė nuspręsti dėl atitinkamų veiksmų atlikimo su jo kūnu per protingą terminą. Protingumo sąvoka šiuo atveju būtų tinkamiausia, kadangi negalima numatyti konkretaus termino, nes nuspręsti dėl skirtingų veiksmų atlikimo reikalingas skirtingas laiko tarpas. Sutikimas dėl nerizikingų, gerai suprantamų procedūrų atlikimo nereikalauja didelių apmąstymų ir gali būti duodamas per kelias minutes ar net sekundes (pvz., sutikimas atlikti

kraujo tyrimą), tačiau nuspręsti dėl veiksmų, galinčių sukelti rimtų pasekmių, reikalingas ilgesnis periodas.

7. Problema išskylanti teikiant būtinąją medicininę pagalbą- tai laiko gaišimas ginčijantis dėl asmens valios išreiškimo dokumento pasirašymo. Teisės aktai numato išimtis iš bendrosios taisyklės, kuomet gauti asmens sutikimą nėra būtina- tai būtinojo reikalingumo atvejai. Būtiniosios medicininės pagalbos pagrindinė funkcija- kuo operatyviau suteikti asmeniui reikalingą medicininę pagalbą. Vadinasi asmens sveikatos būklės įvertinimas turėtų būti pirmasis uždavinys atvykus pas pacientą, tačiau reali situacija verčia manyti, kad ši norma yra neveikianti. Formalumai dėl sutikimo dokumento pasirašymo turi būti sprendžiami tik įvertinus, ar iš viso tas asmuo konkrečioje situacijoje gali nuspręsti. Taigi kiekviena medicinos priežiūros įstaiga savo vidaus teisės aktuose turėtų nustatyti prioritetus, susijusius su aptariamu klausimu.
8. Teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą gali būti pažeidžiama tiek veikimu, tiek neveikimu. Taip pat ir teisėtais veiksmais, ir neteisėtais. Bet koks mediko veiksmas, jeigu jis sukelia žalą, vertinamas kaip kaltas, kadangi mediko darbo specifiška iš asmens reikalauja ypatingo atidumo, rūpestingumo, kvalifikuotumo bei išankstinio pasekmių numatymo. Tiek LAT, tiek dabar galiojanti Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo redakcija neskiria teisėtais veiksmais padarytos žalos ir neteisėtais veiksmais padarytos žalos. Tai reiškia, kad asmuo, patyręs bet kokią žalą dėl medicinos priežiūros įstaigos darbuotojų veiksmų, turi teisę į tokios žalos atlyginimą.
9. Pažymėtina, jog tam, kad galima būtų kalbėti apie pažeistos teisės gynimą, yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos, t.y. visi sudėtiniai teisės pažeidimo požymiai: neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys, žala. Jei nors vieno požymio nėra, civilinės atsakomybės klausimas nekyla.
10. Reikalavimas atlyginti žalą (tiek turtinę, tiek neturtinę) - pagrindinis teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynimo būdas. Teisę reikalauti atlyginti žalą turi asmuo, kuriam tokia žala yra padaryta, jei jis nepilnametis ar neveiksnus, jo atstovai, o jam mirus, artimieji bei kiti faktiniai išlaikytiniai. Nepaisant įvairių nuomonių- tai turėtų būti kategoriškas ir baigtinis asmenų, galinčių siekti žalos atlyginimo sąrašas.
11. Tendenciją reikalauti didelių sumų neturtinės žalos atlyginimui galima paaiškinti išskiriant kelias priežastis:
 - Teismų praktika, kuomet priteisiamos didelės sumos;
 - Žyminio mokesčio nebuvimas;

- Siekimas nubausti asmenis, dėl kurių veiksmų atsirado žala.
12. Būtina skirti turtinės bei neturtinės žalos atlyginimo tikslus. Turtinės žalos atveju tikslas yra visiškai kompensuoti patirtą materialinę žalą. Ji yra apskaičiuojama remiantis objektyviai egzistuojančiais dokumentais, rinkos kainomis ir pan. Neturtinės žalos atlyginimo tikslas yra kitoks, kadangi negalima tiksliai išreikšti asmens dvasinių išgyvenimų piniginiu ekvivalentu. Todėl tikslas- kiek įmanoma labiau kompensuoti asmens dvasinius išgyvenimus. Todėl nustatinėjant neturtinės žalos didį būtina ypatingai kruopščiai taikyti tiek CK numatytas, tiek LAT suformuluotas tokios žalos įvertinimo taisykles.
 13. Vienas iš prevencinių teisės gynimo būdų galėtų būti kreipimasis į teismą dėl įpareigojimo (pateikti išsamią informaciją, asmens valios išreiškimo dokumentą, nutraukti tam tikrus veiksmus, kuriems neduotas sutikimas ir t.t.). Naudojimasis šiuo teisės gynimo būdu būtų viena iš priemonių, dėl kurios pagerėtų teisės aktų reikalavimų vykdymas, kadangi nenorėdami gaišti laiko teismuose, medikai stengtųsi aktyviai vykdyti savo pareigas.
 14. Asmuo, patyręs žalą dėl savo teisės pažeidimo, susiduria su problema- kur kreiptis dėl pažeistos teisės gynimo? Teisės aktai konkrečiai nenumato kreipimosi eigos, todėl neretai ikiteisminiai teisės gynimo būdai lieka neišnaudoti. Rekomenduotina Pacientų teisių ir žalos atlyginimo sveikatai įstatyme numatyti kompetentingas institucijas, tiriančias skundus dėl pažeistų teisių arba bent jau įrašyti blanketines nuorodas, kad būtų aišku, jog egzistuoja galimybė ginti savo teisę ne teisminėmis priemonėmis.
 15. Kreipimasis į ikiteismines institucijas turi nemažai privalumų: trumpesni skundų nagrinėjimo terminai, mažesnės išlaidos, specialistų atliekamos ekspertizės, žalos masto nustatymas ir t.t. Jei asmuo yra nepatenkintas ikiteisminės institucijos sprendimu ir vėliau kreipiasi į teismą, visi šie klausimai yra jau išspręsti, todėl sutrumpėja bylos nagrinėjimo terminas ir teismui belieka įvertinti jau nustatytus faktus.
 16. Informacijos stoka, susijusi su teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimų statistika, rodo, jog nėra sukurtos nei informacijos rinkimo, nei jos apdorojimo bei pateikimo bazės. Statistinių duomenų buvimas leistų tobulinti teisės aktų, reglamentuojančių teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą, įgyvendinimą.
 17. Tam, kad teisės aktuose numatyti reikalavimai būtų vykdomi, o tais atvejais, kai jie pažeidžiami, būtų galima pasinaudoti maksimaliomis savo teisės gynimo priemonėmis, turėtų būti didinamas visuomenės informuotumas aktualiais klausimais, diegiama klaidų kultūros formavimo sistema.

7. SANTRAUKA

Besikeičiantis požiūris į žmogų, jo turimas vertybes, kurios negali būti išreiškiamos pinigine išraiška įtakojo daugelio anksčiau nepripažintų teisių įsitvirtinimą visuomenėje. Nuo asmens traktavimo kaip objekto, pereinama prie asmens vertinimo kaip autonomiško vieneto, kaip visų jo turimų vertybių išraiškos išsikūnijimo. Taigi pats asmuo, jo fizinis kūnas – ne daiktas, kuris priklauso privilegijuotųjų klasei, bet viena didžiausių vertybių, kurios neatsiejamos nuo paties asmens, kurių negalima pasisavinti, dovanoti, parduoti ir t.t.

Asmens kūnas, jo neliečiamumo prielaida- tai prigimtinis dalykas, kuris pripažįstamas visame pasaulyje. Todėl kiekvienas asmuo turi prigimtine teisę spręsti dėl bet kokių veiksmų susijusių su jo kūnu. Teisės aktuose įtvirtinta teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą imperatyviai numato, kad kiekvienas veiksmas, kuris daro poveikį asmens fiziniam kūnui, turi būti sankcionuotas, t.y. turi būti gaunamas tinkamas, teisiškai galiojantis sutikimas. Duodamas sutikimą asmuo įgyvendina savo teisę nuspręsti dėl bet kokio poveikio jo kūnui. Problemos, kurios kyla dėl netinkamai duoto sutikimo atskleidžia teisės aktų netobulumus, jų įgyvendinimo problemas, tobulinimo galimybes ir t.t. Nepakankamas laiko tarpas nuspręsti, nesuprantama kalba išreikštas sutikimo dokumento turinys, asmens valios formavimosi trūkumai, informuotumo stoka- tai nepakankamai sureglamentuotos sritys, kurios neretai lemia teisės pažeidimą. Tam, kad šios problemos nebūtų tokios opios rekomenduojama numatyti bent pavyzdinį sąrašą kriterijų, kurie turėtų atspindėti esminius punktus pateikiamame asmens valios pareiškimo dokumente. Įvairūs mokymai, seminarai, diskusijos, viešos publikacijos- tai reikalingos priemonės, kurios turėtų atlikti prevencinę funkciją tam, kad kuo mažiau kiltų nesklaidumų, susijusių su tinkamu teisės aktų įgyvendinimu.

Atvejai, kuomet asmens teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą yra pažeidžiama, suponuoja teisinės atsakomybės klausimo aptarimą. Teisės pažeidimo sudėtis- tai teisinės atsakomybės sąlygos. Svarbu, kad šios sąlygos turi būti visos tam, kad būtų galima reikalauti atlyginti patirtą žalą. Dažnai sunkiausia būna nustatyti asmens kaltę. Tai, kad atlikti veiksmai yra neteisėti, dar nereiškia, kad juos atlikęs asmuo yra kaltas. Todėl kaltės klausimas yra be galo svarbus ginant savo pažeistą teisę. Teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą esmė, šalių santykių išskirtinė specifika lemia tai, jog bet koks veiksmas, net smulkiausia klaida, jeigu dėl to atsirado žalingų pasekmių, vertinamas kaip kaltė. Gali skirtis tik jos pasireiškimo formos- neatsargumas, didelis neatsargumas, tyčia. Pakoreguotas Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas patvirtina tai, jog kaltė atsiranda atlikus bet kokius veiksmus-nesvarbu, ar jie teisėti, ar ne- jeigu dėl tokių veiksmų kilo žalingų padarinių. Įstatyme

nebeliko teisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimo reglamentavimo, numatyta, kad visais atvejais atlyginama žala, kuri atsirado dėl medikų veiksmų, sukėlusių pacientui žalą.

Nustačius visas teisinės atsakomybės sąlygas, t.y. konstatavus, kad teisės pažeidimas yra padarytas, įvertinus padarytos žalos mastą, žalą patyręs asmuo gali ginti savo teisę jam priimtinausiu būdu. Reikalauti turtinės ir / ar neturtinės žalos atlyginimo- tai pagrindinis pažeistos teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynimo būdas, kurį numato tiek CK, tiek kiti su šia sritimi susiję teisės aktai. Kad būtų kuo teisingiau apskaičiuojama patirta žala, yra numatyti tiek turtinės, tiek neturtinės žalos apskaičiavimo principai, kuriais vadovaujasi ir LAT.

Tam, kad galima būtų pasinaudoti savo teise į pažeistos teisės gynybą, reikia žinoti į kokią instituciją kreiptis. Būtina pabrėžti, kad ne tik teismas gali garantuoti tinkamą teisės gynybą. Egzistuoja ir kitos institucijos, kuriose dirba specialistai kompetentingi nagrinėti skundus dėl pažeistos teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą. Problema ta, kad informacijos stoka verčia žmones galvoti, jog valstybė nesirūpina jų teisėmis. Įstatymuose suformuluotos atitinkamų institucijų funkcijos neretai asmenims pasirodo neatitinkančios jų konkrečios situacijos, todėl jie kreipiasi tiesiai į teismą, taip nuolat didindami teismų darbo krūvį. Tokia situacija lemia ilgus bylų nagrinėjimo terminus, dideles bylinėjimosi išlaidas ir t.t. Viešos, suprantamos informacijos pateikimas šiuo klausimu tiek internete, tiek publikuojant straipsnius, tiek radijo bei televizijos priemonėse, turėtų didelę įtaką pažeistų teisių gynybos veiksmingumui.

Pagrindinės ikiteisminės institucijos nagrinėjančios skundus dėl teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimu padarytos žalos yra Komisija ir Inspekcija. Šios institucijos nuodugniai išnagrinėja kiekvieną atvejį, nustato reikšmingas aplinkybes, konstatuoja buvo padarytas pažeidimas ar ne, įvertina patirtos žalos mastą ir t.t. Asmuo, kurio netenkina ikiteisminės institucijos priimtas sprendimas, turi teisę kreiptis į teismą ir toliau ginti savo pažeistą teisę teisiniu būdu.

Taigi teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą gynyba- tai ne tik kreipimasis į kokią nors instituciją dėl žalos atlyginimo. Tai tam tikras procesas, kuris prasideda nuo pat šios teisės sąvokos reikšmės. Šios teisės turinys nubrėžia ribas, kurių negali peržengti kitas asmuo. Kiekvienas asmuo yra laisvas nuspręsti dėl bet kokio poveikio savo kūnui. Taigi tam, kad būtų galima veiksmingai ginti savo turimą teisę, tuo atveju, kai ji pažeista, būtina išsamiai suvokti turimos teisės turinį. Tik žinodamas, kad kiekvienu atveju jis yra savo paties kūno savininkas, žmogus gali užkirsti kelią nemažai daliai galimų pažeidimų: reikalaujamas pateikti išsamią informaciją, reikalaujamas supažindinti jį su alternatyvomis, t.y. turėdamas galimybę rinktis.

8. SUMMARY

The changing attitude towards a human being, his/her values which may not be expressed in money terms had an influence on the entrenchment of many rights which were unacknowledged by the majority earlier in the current society. The treatment of a person as an object is being converted into the treatment of a person as an independent unit, as the personification of the expression of all his values. Thus, a person himself, his physical body shall not be treated as a thing which belongs to the Establishment, but as one of the most important values which shall be the integral part of a person himself, which may not be appropriated, given as a present, sold, etc.

The body of a person, assumption of bodily inviolability is the inherent matter acknowledged all over the world. Therefore each person has an inherent right to decide on any actions related to its body. The legal acts which contain the entrenchment of the right to the inviolability and integrity of the person prescribe the mandatory requirement to approve each action which has an effect on the physical body of a person, i.e. the appropriate, legally valid consent shall be received. By giving consent a person exercised his right to decided on any effect on his body. The problems caused by the inappropriate way of giving consent show the gaps of the legal acts, the problems of their implementation, possibilities of their improvement, etc. Insufficient period of time for making a decision, the content of the document expressed by unclear speech, weakness in the formation of person's will, lack of information are the fields which are not sufficiently regulated and which often cause the infringement of the right. In order to reduce these problems it is recommended to provide at least specimen list of criteria, which should reveal the essential clauses of the submitted document containing the expression of person's, will. The various trainings, seminars, discussions, publications are the necessary measures which should fulfill the preventive function to avoid troubles related to the appropriate implementation of the legal acts as much as possible.

The cases when the person's right to inviolability and integrity of the person is violated presuppose the discussion on the issue of legal responsibility. The constitution of the infringement of the right includes the terms of legal responsibility. It is important that all these terms must be satisfied to be able to claim compensation for the incurred damage. The utmost difficulty is very often to determine person's guilt. The fact that the performed actions are illegal does not make the person who performed them guilty. Therefore the issue of guilt is immensely important for protection of one's infringed right. The essence of the right to inviolability and integrity of the person, exceptional specificity of the relationships of the parties lead to the evaluation of any action, even the tiniest

mistake, if they cause detrimental consequences, as the guilt. Only the forms of its expression may vary, i.e. negligence, gross negligence, and intention. The guilt appears after performance of any actions, whether they are legal or illegal, if such actions caused detrimental consequences. There is no regulation of compensation for the damage caused by the legal actions anymore; however, it is prescribed that the damage as a result of the actions of medics, which caused the damage to the patient, shall be compensated in all cases.

Having determined all the terms of legal responsibility, i.e. having stated that the infringement has been made after evaluation of the extent of the caused damage, the person who incurred the damage may protect his right in the way which is most acceptable to him. To claim compensation for material and / or non-pecuniary damage is the main method of protection of the infringed right to inviolability and integrity of the person prescribed by the Civil Code as well as by the other legal acts related to this field. In order to calculate the damage as precisely as possible the principles for calculation of both material and non-pecuniary damage have been established and followed even by the Supreme Court of Lithuania.

In order to exercise one's right to protection of the infringed right, it is necessary to know the institution where one should apply. It is necessary to emphasize that not only the court may guarantee the appropriate protection of the right. There are other institutions where one may find the specialists who are qualified enough to examine the complaints concerning the infringed right to inviolability and integrity of the person. The problem is that the lack of information makes people think that the state does not care about their rights. The functions of the relevant institutions formulated in the laws seem very often to be inappropriate for their specific situations, therefore, they directly address the court and, thus, they are constantly increasing the job load of the courts. Such situation leads to the long-term hearings of the cases, large litigation costs, etc. The provision of the public, clear information on this issue both on the internet, and by publishing articles, and through radio and television would have the considerable influence on the efficiency of protection of the infringed rights.

The main pre-trial institutions, which examine the complaints concerning the damage caused by the infringement of right to inviolability and integrity of the person, are the Commission and the Inspectorate. These institutions examine in depth each case, determine the relevant circumstances, state whether the infringement has been made or not, evaluate the extent of the incurred damage, etc. The person who is not satisfied with the decision adopted by the pre-trial institution has a right to address the court and protect his infringed right further in court.

Thus, the protection of the right to inviolability and integrity of the person is not only the application to any institution for indemnification. This is a certain process, which starts from the meaning of the concept of this right. The content of this right sets the limits, which may not be outreached by the other person. Each person is free to decide on any effect on his body. Thus, in order to protect one's right effectively in case of its infringement, it is necessary to perceive the content of the owned right. Only the awareness that he is an owner of his body may help to a person to prevent a fair part of the potential infringements: he may request to provide the detailed information; he may request to familiarize him with the alternatives, i.e. he has a possibility to choose.

9. LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // VŽ. 1992 Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // VŽ. 2000. Nr. 74-2262
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // VŽ. 1995, Nr. 40-987
4. Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas // VŽ. 2000, Nr. 44-1247
5. Lietuvos Respublikos medicinos praktikos įstatymas // VŽ. 1996, Nr. 102-2313
6. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas // VŽ. 1996, Nr. 102-2317
7. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas // VŽ. 1995, Nr. I-552
8. Lietuvos Respublikos sveikatos priežiūros įstaigų įstatymas // VŽ. 1996, Nr. 66-1572
9. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // VŽ. 1994, Nr. 63-1231
10. Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas // VŽ. 1996, Nr. 116-2696 (aktuali redakcija)
11. LR Viešojo administravimo įstatymas // VŽ. 1999, Nr. 60-1945
12. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // VŽ. 2006, Nr. 68-2497
13. LR Vyriausybės 1996 m. spalio 7 d. nutarimas Nr. 1172 “Dėl Valstybinio medicininio audito nuostatų patvirtinimo” // VŽ. 1996, Nr. 98-2248
14. LR Vyriausybės 2005 m. vasario 10 d. nutarimas “Dėl pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos nuostatų patvirtinimo”, VŽ, 2005, Nr. 22-678

Specialioji literatūra:

15. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. Mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, Justitia, 2001
16. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. Vilnius, Justitia, 2001
17. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E, ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, LTU, 2001
18. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vilnius. LTU, 2004
19. Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vilnius. MRU, 2005.
20. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius. LTU, 2004
21. Civilinė teisė. Vilnius. Justitia, 1997
22. Damijonaitė A., Letukienė N. Pacientų teisės ir sveikata. Vilnius, Kronta, 2003
23. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius, Justitia, 2001

24. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, Justitia, 2002.
25. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius, Justitia, 2003
26. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, Justitia, 2004
27. Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju // Justitia, 2006, Nr. 2 (60), p. 30-39
28. Cirtautienė S. Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės draudimas (draudiko atsakomybę lemiantys veiksniai) // Justitia, 2006, Nr. 2 (56), p. 65-74
29. Lakis V., Spėčiūtė A. Turtinės žalos nustatymas // Teisės problemos, 2000, Nr. 1, p. 93-100.
30. Mikelėnas V., Mikelėnienė D. Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia, 1998, Nr. 2, p. 2-5, 23-25, Nr. 3, p. 6-9, 25
31. Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija, 2002, Nr. 28 (20), p. 112-119
32. Rudzinskas A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame Civiliniame kodekse // Jurisprudencija, 2002, Nr. 28 (20), p. 119-124
33. Šimonis M. Gydytojų ir pacientų teisiniai santykiai // Justitia, 2006, Nr. 2 (56), p. 58-64
34. VMAI direktorės R. Navickienės prezentacija. Sveikatos priežiūros įstaigų ir gydytojų atsakomybė (nepublikuoti duomenys).
35. VMAI prie Sveikatos apsaugos ministerijos 2005 m. veiklos ataskaita (nepublikuoti duomenys)
36. De Cruz, P Comparative healthcare law. London, 2001
37. Barrie P. Personal injury law. Oxford, 2005

Teismų praktika:

38. LAT 2001m. lapkričio 14 d. nutartis c.b. L. Sandienė v. Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė, Nr. 3K-3-1140 / 2001,
39. LAT 2004 m. vasario 11 d. nutartis c.b. K. Laurinavičius v. LR sveikatos ministerija, Nr. 3K-3-110 / 2004
40. LAT 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. L.Z., M.Z., V.Z., G.Z. v. VŠĮ Marijampolės ligoninė, Nr. 3K-7-255 /2005
41. LAT 2005 m. kovo 30 d. nutartis c.b. J. Raudonienė ir Z. Raudonis v. VŠĮ Vilniaus universiteto Santarišių klinikos, Nr. 3K- 3-206 / 2005

42. LAT 2006 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. O.V. v. AB “PZU Lietuva”, Nr. 3K-7-115 /2006

43. LR Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // VŽ. 1999, Nr. 109, publ. Nr. 3004

Kita literatūra ir internetinės nuorodos:

44. Ar lengva prisiteisti neturtinę žalą. www.verslas.banga.lt

45. Medikas ir pacientas: bendravimo etika. Bioetikos problemos. www.bioetika.sam.lt

46. Seime- skubinimai diegti klaidų medicinoje valdymo sistemą. 2006m. spalio 12 d.
www.delfi.lt/archive/article.php

47. www.lrta.lt

48. www.wma.net

49. www.mano.teises.lt

50. www.educaloi.gc.ca ir kt.

Priedas Nr. 1

VMAI VEIKLOS APIMTIS 2005M.

Valstybinės / savivaldybių ASPĮ

Privačios ASPĮ

Ligoninės	159	Ligoninės	12
Sanatorijos	15	Sanatorijos	15
Ambulatorinės ir poliklininės įstaigos	437	Pirminės sveikatos priežiūros įstaigos	163
Medicininiai punktai	839	Greitosios medicinos pagalbos įstaigos	3
Greitosios medicinos pagalbos skyriai / stotys	42/16	Odontologijos įstaigos	928
Iš viso:	1508	Iš viso:	1121

Iš viso 2005 m. pabaigoje – 2629 asmens sveikatos priežiūros įstaigos

VMAI VEIKLA

	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m. 08 mėn.
Neplaninės kontrolės	188	207	215	160
Planinės kontrolės	92	94	121	82
Ekspertizės	9	10	4	6
Bendras kontrolių bei ekspertizių skaičius	289	311	340	248
Iš viso užduočių (su darbais)	555	660	878	552

VMAI ATLIKTOS KONTROLĖS BEI EKSPERTIZĖS PAGAL APSKRITIS (2005 M.)

Eil. Nr.	Apskritys	Neplaninės kontrolės	Planinės kontrolės	Ekspertizės
1.	Vilniaus	66	38	1
2.	Kauno	49	24	-
3.	Klaipėdos	16	11	2
4.	Šiaulių	29	11	-
5.	Panevėžio	18	13	1
6.	Alytaus	5	2	-
7.	Marijampolės	11	7	-
8.	Tauragės	3	2	-
9.	Telšių	11	7	-
10.	Utenos	7	6	-
Iš viso:		215	121	4

PAGRINDINIAI KONTROLIŲ REZULTATAI

PACIENTŲ NEPASITENKINIMĄ IR / AR ŽALĄ LEMIA:	
62,2 % atvejų	66,9 % atvejų
Teisės aktuose nustatytų reikalavimų pažeidimai	Sveikatos priežiūros veiklos organizavimo ir valdymo trūkumai (įstaigų kokybės vadybos dokumentuose nenurodomi atsakingi vykdytojai, priemonės, medicininiai dokumentai, laiko reikalavimai)